

LA JUSTÍCIA LINGÜÍSTICA SEGONS LA FILOSOFIA POLÍTICA

Xavier Alcalde*

INTRODUCCIÓ: UN CAMP DE RECERCA EMERGENT

La justícia lingüística com a camp de recerca és una disciplina relativament recent. Pel que fa a la teoria política normativa, la primera monografia que inclou al títol la noció de *justícia lingüística* és el treball de Philippe Van Parijs de 2011. Aquest llibre organitzava i consolidava una recerca portada a terme durant més de deu anys pel filòsof belga i que ja havia publicat en diversos capítols i articles en revistes internacionals. Es tracta d'una

contribució d'una enorme influència, que ha provocat un debat intens al món acadèmic. Per la seva banda, la primera monografia des del dret dedicada explícitament a aquesta qüestió és la de Jacqueline Mowbray (2012). I la primera tesi doctoral centrada en la justícia lingüística és la de Yael Peled (2010), a mig camí entre la sociolingüística i la teoria política. Ara bé, això no vol dir que aquests temes no s'estudiessin amb anterioritat i una bona mostra n'és el volum col·lectiu editat el 2003 per Alan Patten i Will Kymlicka. Així i tot, és innegable el creixement de la visibilitat pública d'aquest concepte en

els darrers anys, amb seminaris específics i projectes de recerca internacionals.¹

¹ Un exemple de seminari és el simposi “Economics, Linguistic Justice and Language Policy”, celebrat a Berlín el març de 2015. Quant als projectes de recerca, cal destacar-ne un dels més importants en l'àmbit europeu sobre plurilingüisme, el projecte MIME (Mobilitat i Inclusió en una Europa Multilingüe), amb una part específica sobre justícia lingüística i que forma part del setè programa-marc de recerca i desenvolupament de la Comissió Europea.

* Nascut el 1978, es va doctorar el 2009 en ciències polítiques i socials a l'Institut Universitari Europeu de Fiesole, Itàlia, sota la direcció de la professora Donatella della Porta. Actualment és investigador a la Scuola Normale Superiore de Florència. Ha estat investigador de l'Institut Juan March de Madrid i de l'Institut Català Internacional per la Pau. Entre els seus interessos de recerca hi ha els temes relatius a la justícia lingüística i a la història del moviment esperantista.

Aquest article està basat en una recerca finançada per l'Esperantic Studies Foundation — a qui agraïm el seu suport — i supervisada per Michele Gazzola i Bengt-Arne Wickström (Universitat Humboldt de Berlín, Alemanya), Mark Fettes (Universitat Simon Fraser, Canadà), Sabine Fiedler (Universitat de Leipzig, Alemanya), Goro Christoph Kimura (Universitat Sofia, Japó) i Renato Corsetti (Universitat la Sapienza de Roma, Itàlia). Vegeu també Alcalde (2015). L'autor agraeix també els comentaris d'Hèctor Alòs a una versió prèvia d'aquest article. Evidentment, qualsevol errada és responsabilitat exclusiva de l'autor.

RESUM

Aquest article té com a objectiu oferir una visió analítica i interdisciplinària de la literatura acadèmica sobre *justícia lingüística* i, més en general, sobre l'equitat en contextos multilingües. Dividit en dues parts, aquesta primera es centra en el camp de la filosofia política. Una segona part presentarà diverses contribucions des de l'economia, la sociolingüística, la interlingüística i el dret. El propòsit de l'article no és avaluar la consistència interna de les diferents teories (sovint contraposades), ni tampoc tractar de trobar un terreny comú entre aquestes. La idea és posar l'accent en les recomanacions polítiques que es deriven dels diferents enfocaments.

Paraules clau: política lingüística, filosofia política, justícia lingüística, multiculturalisme, liberalisme igualitari.

RESUMO

Ĉi tiu artikolo celas proponi analitikan kaj interfakan rigardon de la fakliteraturo pri lingva justeco kaj, pli ĝenerale, pri egalrajteco en multlingvaj kunteksto. Ĉi teksto, la unua parto de duopo, fokusigas pri la kampo de politika filozofio. Dua parto prezentos kontribuojn el la perspektivo de ekonomio, sociolingvistiko, interlingvistiko kaj juro. La celo de ĉi tiu artikolo ne estas la pritakso de la interna kohero de alternativaj teorioj (ofte kontrastaj), kaj ankaŭ ne la emtrovi komunan grundon al ĉiuj. Ĝia tasko estas elmontri la politikajn rekomendojn sekvantajn el la diversaj proponoj.

Ŝlosilaj vortoj: lingvopolitiko, politika filozofio, lingva justeco, multkulturalismo, egalec-liberalismo.

MOLLYBOB

El present text té com a objectiu oferir una visió general, analítica i interdisciplinària dels diferents enfocaments proporcionats per la literatura acadèmica a l'estudi de la justícia lingüística.² No obstant això, centra deliberadament la major part de la seva atenció en la filosofia política. Bona part dels arguments d'aquesta àrea d'investigació es presenten dividits en dues grans escoles (multiculturalisme i liberalisme igualitari), amb un èmfasi afegit pel que fa al debat sobre els principis de territorialitat i personalitat. Els principals autors que es tractaran són De Schutter, Kymlicka, Laitin, May, Patten, Peled i Van Parijs.

En una segona part d'aquest article ens centrarem en els autors més influents des de l'economia, incloent-hi Pool, Selten, Grin, Wickström o Gazzola i l'anàlisi de les polítiques lingüístiques pel que fa a l'assignació (eficiència) i a la distribució (equitat) dels recursos. Posteriorment, tractarem la sociolin-

güística, l'ecolingüística i la interlingüística. A més d'autors internacionals clàssics com Philipson o Skutnabb-Kangas, també tindrem en compte influents teòrics d'aquí, com Bastardas o Moreno Cabrera. Pel que fa a l'esperantologia, els autors més destacats seran Fettes, Tonkin i Fiedler. L'última secció serà la dels estudis jurídics i aquí els autors principals seran Mowbray i Pupavac.

El text no pretén exhaustivitat, sinó oferir exemples de les diferents teories i enfocaments relacionats amb la justícia lingüística. Per tant, tot i no parlar de totes les obres de cada autor rellevant, en el seu conjunt resulta un ampli panorama de l'estat de la qüestió. Quan ens ha estat possible, hem centrat l'atenció en els criteris proposats per a decidir com s'hauria d'organitzar una societat justa quant a la política lingüística.

Tenint en compte que aquest és un camp que es caracteritza per un enfocament interdisciplinari, no és infreqüent trobar filòsofs que escriuen sobre economia o interlingüística, així com lingüistes que escriuen sobre dret o teoria política. Per tant, és possible trobar alguns dels autors en més d'una secció, mentre que altres hi són en una secció diferent de la seva afiliació acadèmica.

El present text té com a objectiu oferir una visió general, analítica i interdisciplinària dels diferents enfocaments proporcionats per la literatura acadèmica a l'estudi de la justícia lingüística

² Sobre la necessitat d'un enfocament interdisciplinari a les anàlisis de la justícia lingüística, vegeu també Peled, Ives i Ricento (2014). Perspectives similars es poden trobar a Tonkin (2015) pel que fa a la relació entre llengua i igualtat, i també a Agresti (2016), quant als drets lingüístics.

2. FILOSOFIA POLÍTICA

2.1 Constitutivisme vs. instrumentalisme

Històricament, la filosofia política ha mostrat poc interès en les qüestions relatives a la política lingüística. Seguint els autors més influents dels anys noranta del segle passat, com Charles Taylor, Jürgen Habermas, Will Kymlicka o Seyla Benhabib, la política lingüística es considera sovint un subconjunt implícit de les teories més generals sobre el multiculturalisme i el reconeixement cultural. Molts teòrics actuals que ara es fixen en la llengua el que fan és, de fet, aplicar per aquest camp les seves teories més generals. Són autors que no centren els seus esforços en l'estudi de les polítiques lingüístiques existents o en la investigació empírica sobre la diversitat lingüística. El que els preocupa és l'acció política normativa envers les llengües. Per aquesta raó, Helder De Schutter (2007) suggereix que una forma adequada per a referir-se a aquest camp és la justícia lingüística, de manera similar als debats sobre la justícia socioeconòmica o la justícia ambiental. Així, comencen establint principis normatius específics de justícia i posteriorment utilitzen la qüestió de la llengua com una de les dimensions o aplicacions de les seves teories. Es tracta d'un debat que té els seus orígens en la tensió liberalisme-comunitarisme de la dècada de 1980. Els comunitaristes, com Sandel (1982) i Taylor (1992), qüestionaven l'individualisme de Rawls i hi responien emfatitzant una imatge de la persona més integrada culturalment, on la identitat és un dels elements essencials.

De Schutter (2007) analitza la literatura acadèmica mitjançant la construcció d'una tipologia amb dues dimensions. La primera divideix els enfocaments entre *instrumentals* — és a dir, els que consideren que la llengua és una eina per a comunicar el pensament, com es presenta en diferents obres d'autors clàssics com John Stuart Mill — i aquells on hi ha una comprensió *constitutiva* de la naturalesa de la pertinença a una comunitat lingüística — és a dir, els qui consideren que la llengua constitueix el que sóc, la meua identitat, com es defensa en diverses obres d'autors clàssics com Johann G. von Herder i Johann G. Fichte.³ Com veurem, entre els que tractaran de fer dialogar les dues tradicions hi ha Will Kymlicka, que sosté que l'autonomia individual requereix un context cultural per a poder escollir lliurement. Tant nacionalistes liberals, com David Miller, Yael Tamir o Margaret Moore, com multiculturalistes liberals com Joseph Raz, Joseph H. Carens o Amy Gutmann, estaran d'acord a defensar la importància moral i política de la pertinença cultural. En termes de política lingüística, això significa atorgar drets lingüístics als grups culturals minoritaris. Les dues idees són impugnades pels qui neguen la idea mateixa de drets de les minories, com Brian Barry (2001) o Chandran Kukathas (2003). Aquests autors argumenten que l'estat ha de romandre neutral en aquest assumpte, igual com es manté neutral en altres qüestions, com la religió. La majoria dels autors hi respondran assenyalant que la llengua és un tema diferent, on ser neutral simplement no és possible.

Bona part dels debats contemporanis sobre política lingüística encara segueix aquesta distinció. D'una banda, els *constitutivistes* argumenten que els grups lingüístics poden tenir drets lingü

ístics i a la protecció de la seva llengua, ja sigui des d'una perspectiva objectiva — la llengua és important per a la constitució de la identitat — o subjectiva — si un grup reclama drets lingüístics, se li han de concedir. De Schutter diu que tots dos enfocaments es necessiten mútuament: l'objectivisme sense subjectivisme seria antidemocràtic, mentre que el subjectivisme sense objectivisme seria il·legítim. D'acord amb la majoria d'aquests autors (per exemple, Réaume 2003), una política lingüística fonamentada en un principi de justícia ha d'acomodar els grups lingüístics i garantir drets lingüístics a les minories per a posar remei a la injustícia que sorgeix quan aquests es veuen obligats a viure en la llengua de la majoria. D'altra banda, els *instrumentalistes* veuen les llengües principalment com a eines per a aconseguir objectius no definits lingüísticament. En general, accepten l'element constitutiu del llenguatge, però pensen que les polítiques que no estan relacionades amb la identitat són més importants que els conflictes identitaris. Ambdós corrents comparteixen la mateixa unitat d'anàlisi: l'individu.⁴

2.2 Visions alternatives

Segons altres autors, com De Schutter o Peled, el problema principal en el debat és la dependència d'una concepció lingüística molt westfaliana i empíricament antiquada, que considera el món com un conjunt d'àrees geogràfiques separades i monolingües, poblades per parlants monolingües. Els sociolingüistes han demostrat que tres de les idees que sovint s'assumeixen com a punts de partida en aquest debat són en realitat errònies. Es tracta de la presència majoritària de parlants monolingües, fronteres transparents i una única identitat lingüística que no varia mai.

Per exemple, tant Van Parijs com Kymlicka — per esmentar dos dels autors més influents en aquest camp — recomanen polítiques lingüístiques similars, que reconeixen una única llengua oficial a cada territori. Van Parijs ho fa seguint el principi de territorialitat lingüística. Kymlicka advoca pels drets d'autogovern a cada comunitat per permetre als seus membres de mantenir la seva llengua i cultura pròpies. En altres paraules, tracten de fer que les fronteres polítiques i territorials coincideixin amb les culturals i lingüístiques. Però aquest concepte de llengua i cultura homogènies és poc realista. De fet, en el món real aquesta convergència és una excepció.

En aquesta literatura, els casos que no encaixen gaire bé en el marc de contextos multiculturals i monolingües són tractats com detalls insignificants i vagues. Així i tot, inclouen un gran nombre de fenòmens diversos, com la superposició cultural, el bilingüisme, la difusió cultural, la diglòssia, les minories dins les minories, etc. Alguns exemples són quan dos o més grups ètnics reclamen la mateixa terra, quan dos o més grups lingüístics viuen barrejats d'una manera que no és possible dibuixar fronteres consistents al voltant de grups monolingües, les situacions de pluralisme lingüístic, la hibridesa lingüística o els bilingües biculturals que no consideren que les seves arrels estiguin en un únic grup. D'altra banda, aquesta manera d'entendre el concepte de llengua fa que certes preferències lingüístiques siguin percebudes com menys legítimes que d'altres. En concret, les anàlisis tendeixen a tenir menys en compte les persones amb una actitud lingüística cosmopolita o simplement als parlants bilingües.

3 La segona dimensió, menys interessant per als propòsits d'aquest text, classifica les teories de la justícia lingüística entre aquelles que tenen un concepte transparent de la llengua i aquelles que en tenen una concepció híbrida.

4 Cal destacar que alguns multiculturalistes — els comunitaristes com Sandel — no necessàriament hi estarien d'acord, perquè consideren que el subjecte de l'anàlisi és la comunitat.

2.3 Els subdominis de la investigació

Quant a l'objecte i el context d'aplicació de les polítiques lingüístiques, les teories de la justícia lingüística es poden dividir en tres subdominis interdependents:

(a) *Regions o països multilingües amb més d'un idioma.* Aquí les preguntes d'investigació examinen qüestions com, per exemple, si les llengües dels immigrants haurien de ser tractades com les llengües natives o si importa el fet que les minories estiguin concentrades en una regió o disperses pel país. Seguint Patten (2001), les polítiques lingüístiques més freqüents són aquelles que tenen per objecte:

1. Garantir la igualtat pel que fa a la dimensió lingüística, promovent el mateix nivell d'èxit per a cadascuna de les llengües. Aquest tipus de política lingüística sovint acaba fomentant la diversitat lingüística.
2. Garantir la igualtat en dimensions no lingüístiques, promovent, per exemple, la igualtat d'oportunitats socioeconòmiques. Aquest tipus de política lingüística sovint acaba fomentant l'homogeneïtzació lingüística.
3. Donar igual suport a cadascuna de les comunitats lingüístiques amb un prorrateig *per capita*, de manera que els grups lingüístics més grans reben més suport que els grups més petits.
4. Donar igual suport a cadascuna de les comunitats lingüístiques amb un prorrateig *per capita* invers, de manera que els grups lingüístics més petits i febles reben més suport que els més grans.

(b) *Institucions transnacionals*, com la UE o l'ONU. A un costat de l'espectre, alguns estudiosos defensen el pluralisme lingüístic, la política en la llengua vernacla, on cada persona parla la seva llengua materna. Des d'aquesta perspectiva, la traducció hi juga un paper important. De l'altre costat, la proposta és l'homogeneïtzació lingüística; és a dir, cada membre canvia a una llengua franca, amb compensació o sense per a aquelles persones que tenen la llengua franca com a segon idioma.

(c) *Contextos lingüístics globals*, incloent-hi la mort de les llengües i la globalització lingüística. Alguns autors consideren que tota pèrdua d'una llengua requereix una acció política urgent, mentre que d'altres pensen que el fet que desaparegui una llengua no és greu. Entremig, hi ha tota una gamma de posicions, que demanen acció política en els casos on es considera que aquesta pèrdua obeeix a causes injustes.

2.4. Escoles de pensament

2.4.1 Multiculturalisme

Dins la disciplina de la teoria política (liberal), algunes de les aportacions més rellevants al debat sobre la justícia lingüística provenen dels teòrics del multiculturalisme — també conegut com a culturalisme liberal, política de reconeixement o política de la diferència —, com a part de la seva comprensió de la justícia. Entre els principals autors, Kymlicka i Taylor tendeixen a ser els més citats. En aquesta secció també presentarem alguns autors que, sense ser explícitament multiculturalistes, comparteixen les crítiques a les teories igualitàries liberals representades per Van Parijs.

Des d'aquesta perspectiva, justícia lingüística significa protegir els drets lingüístics dels grups minoritaris. L'objectiu és permetre a aquestes minories fer servir la seva llengua en l'esfera pública per equilibrar la injustícia i la desigualtat que té lloc quan han de canviar a l'idioma majoritari. Ser capaç de mantenir la llengua pròpia i d'utilitzar-la en tots els aspectes de la vida s'entén com a part de la igualtat d'oportunitats. D'aquesta manera, el context de l'elecció lingüística està protegit en la mesura que cada individu té llibertat d'elecció. Òbviament, una primera crítica al multiculturalisme és la seva viabilitat. En altres paraules, en la versió més pura, aquesta teoria no és aplicable perquè les nostres societats són massa multilingües, es componen de milers o milions de persones que parlen dotzenes d'idiomes diferents; per tant, no seria possible dissenyar una política lingüística que utilitzés de manera efectiva tots aquests en l'esfera pública. És per això que els multiculturalistes tendeixen a recomanar polítiques lingüístiques que protegeixin (algunes de) les minories establertes, mitjançant el reconeixement com a llengua oficial de l'idioma d'unes determinades minories, així com garantint el seu ús en el sistema d'educació pública. Exemples típics de minories que mereixen aquests drets lingüístics inclouen els catalans a l'estat espanyol i els quebequesos al Canadà.

Els multiculturalistes tendeixen a recomanar polítiques lingüístiques que protegeixin (algunes de) les minories establertes, mitjançant el reconeixement com a llengua oficial de l'idioma d'unes determinades minories, així com garantint el seu ús en el sistema d'educació pública. Exemples típics de minories que mereixen aquests drets lingüístics inclouen els catalans a l'estat espanyol i els quebequesos al Canadà

És possible (i probable) que els parlants de la llengua minoritària siguin capaços de parlar la llengua majoritària amb prou fluïdesa per a poder participar en la societat; per tant, un sistema multilingüe en realitat podria ser més eficient que un de monolingüe

A les següents pàgines revisarem els arguments més rellevants relacionats amb aquesta escola de pensament.

En primer lloc, **Will Kymlicka** ens recorda que l'estat no pot ser neutral quan es tracta de qüestions lingüístiques. "Molts liberals diuen que així com l'estat no ha de donar suport a cap religió en particular, tampoc ha de donar suport a cap grup cultural concret. Tanmateix, aquí l'analogia no funciona. És possible que un estat no tingui una confessió religiosa oficial, però l'estat no pot deixar de donar un suport (almenys parcial) a una cultura en el moment de decidir quin idioma es farà servir a l'ensenyament públic o a la prestació dels serveis estatals" (1995: 111).⁵ Aquest autor critica la concepció de la igualtat de Rawls (1971), per a qui qualsevol interès que puguin tenir els individus en la pertinença cultural està subordinat al seu interès a assegurar les llibertats d'una ciutadania igualitària (Kymlicka 1989: 162).

A les seves obres, Kymlicka explica que les nostres opcions de vida es realitzen sempre dins un context específic que no podem triar. I aquest context està determinat per la nostra (llengua i) cultura. Per tant, les persones han de tenir garantit l'accés a la seva cultura, ja que és aquesta cultura el que constitueix el seu context d'elecció. Així, les minories nacionals haurien de tenir l'oportunitat de mantenir-se com a cultures diferents i les polítiques lingüístiques haurien de ser dissenyades en conseqüència. Pel que fa als immigrants, per tal d'aconseguir-ne la integració, han d'aprendre la llengua dominant del seu nou estat, però per tal d'aconseguir una igualtat pel que fa a les seves opcions de vida, no hi ha d'haver cap requisit perquè abandonin la seva llengua materna. I una idea semblant podria aplicar-se a aquells estudiants internacionals que estudien a l'estranger. Aquesta distinció entre minories nacionals (o ètniques) i minories immigrants ha estat molt influent en la literatura acadèmica, però també ha estat criticada per autors com Meital Pinto o Iris Young, que mostren que la distinció és sovint borrosa i podria establir un biaix normatiu pel que fa al tipus de drets de cada grup hauria de poder gaudir.

Alan Patten va ser un dels primers estudiosos des de la teoria política (normativa) a fer-se preguntes d'investigació específiques sobre la justícia lingüística, com les següents (Patten, 2001): En quina mesura la protecció de les llengües és una exigència de la justícia? En quina mesura la pèrdua d'una llengua és moralment una pèrdua? En quines circumstàncies la pèrdua d'una llengua exigeix una acció política? Què significa la igualtat lingüística com a objectiu normatiu?

En un altre treball ofereix una sèrie d'arguments a favor del multilingüisme i la seva relació amb el tipus de règim lingüístic, que pot ser territorial o basat en el principi de personalitat (Patten 2003).⁶ Per exemple, els drets lingüístics relacionats amb l'accés a les institucions públiques afavoreixen el principi de personalitat. Per contra, l'argument de la mobilitat social afavoreix el principi territorial, sempre que la comunitat lingüística sigui prou gran. Segons Patten, només en llocs on milions de persones que parlen el mateix idioma viuen molt a prop és possible tenir un conjunt (raonablement complet) d'institucions socials en aquest idioma, cosa que garanteix que els membres de la comunitat lingüística no hagin de fer cara a oportunitats disminuïdes; ara bé, en els llocs on la comunitat lingüística no és prou nombrosa, no hi ha perspectives d'assolir una igualtat d'oportunitats a menys que els seus membres adquireixin una llengua més dominant. La política lingüística que té més sentit és llavors promoure les llengües minoritàries allà on són viables i promoure la integració (és a dir, l'assimilació) en la resta de casos.

Patten també pensa que els arguments relatius a la cohesió social i a la participació democràtica donen suport al principi de territorialitat. Contràriament, els que tenen a veure amb la identitat tendeixen a afavorir una política lingüística basada en la personalitat. I això és així perquè la llengua forma part de la identitat i per tant les persones han de tenir dret a la identitat que prefereixin, sense tenir en compte (el lloc geogràfic) d'on són. En resum, aquest autor dona suport a un enfocament constitutiu basat en una distribució *per capita* dels recursos, que tracta igual totes les llengües, donant igual reconeixement a cadascuna. D'aquesta manera, les llengües més grans han de re-

bre més recursos. Amb el temps, només les llengües viables sobreviuran, i quant a la resta, se n'haurà de promoure l'assimilació.

Juntament amb Will Kymlicka, Patten va ser l'editor de la primera col·lecció d'estudis des de la teoria política que aborden directament la justícia lingüística, encara que no sempre facin servir aquest terme (Patten i Kymlicka 2003). La majoria dels capítols comparteixen el marc liberal de Rawls. Empíricament es centren en quatre casos: el Canadà, els EUA, Bèlgica i Espanya. Tot i les seves evidents virtuts, aquest llibre ha estat criticat perquè molts autors no tenen un coneixement profund de la sociolingüística ni de les polítiques lingüístiques postcoloniales, i obliden així que el món és molt més complex que les situacions monolingües (tant en l'àmbit individual com en el de l'estat) i que les diferents onades de l'era postcolonial de la immigració massiva han transformat alguns estats, que ja no tenen un únic idioma nacional. Una de les qüestions que es plantegen situa la persona davant els drets col·lectius: són els drets lingüístics essencialment col·lectius o són drets que les persones poden exercir de manera independent de la seva comunitat? En general, aquests autors donen suport a la idea que els drets lingüístics són drets individuals. D'altra banda, el llibre també descriu diferents àmbits polítics subjectes a política lingüística: l'accés als serveis públics, la participació en els debats públics, els drets laborals, l'accés a l'educació i la salut, la situació de les minories indígenes i immigrants, l'opressió històrica, i les polítiques lingüístiques com a eina per a promoure polítiques nacionalistes.

En una altra obra, Alan Patten examina les raons que els diferents autors han aportat per justificar els drets lingüístics de les minories (Patten 2009). Comença fent una llista dels avantatges de tenir una llengua comuna; en altres paraules, les raons per a justificar que l'estat privilegiï una sola llengua. Entre les raons "dolentes", hi ha aquelles vinculades a les circumstàncies i als interessos dels grups dominants; i també, els supòsits obsolets sobre la superioritat intrínseca d'algunes llengües, cosa que estaria en contradicció amb la idea àmpliament acceptada avui que totes les llengües són prou elàstiques i versàtils per a expressar qualsevol pensament. No obstant això, hi ha altres raons per a promoure el monolingüisme en l'àmbit d'un estat, relacionades amb el bé

5 Si no es diu el contrari, totes les citacions d'obres escrites en llengües diferents del català han estat traduïdes per l'autor de l'article.

6 Expliquem tots dos principis a la secció 2.5 d'aquest article.

comú i defensades per autors com Van Parijs, Archibugi o Barry: (a) per a integrar a tots els ciutadans en un marc nacional únic sobre la base d'una llengua i una identitat comunes; (b) per a garantir la igualtat d'oportunitats per a treballar en l'economia moderna; (c) per a facilitar a les comunitats una dimensió deliberativa de la democràcia; (d) per a tenir institucions més eficients que no dediquen gaire temps o gaires recursos a traduccions o interpretació simultània; (e) per a ajudar a promoure l'estat de benestar, mitjançant la generació de solidaritat i cohesió social, necessàries per a proveir els béns públics d'una manera eficaç i fiable.

La majoria d'aquests arguments han estat criticats. Per exemple, encara que es reconguin els drets lingüístics de la minoria, és possible (i probable) que els parlants de la llengua minoritària siguin capaços de parlar la llengua majoritària amb prou fluïdesa per a poder participar en la societat; per tant, un sistema multilingüe en realitat podria ser més eficient (des de la perspectiva d'un equilibri de Pareto) que un de monolingüe. D'altra banda, l'existència d'una llengua comuna no sempre està relacionada amb la igualtat socioeconòmica i política. De fet, hi ha molts exemples en què la convergència en una llengua comuna ha fet poc per millorar les oportunitats socioeconòmiques i la participació política de les minories, situacions injustes que sovint depenen de causes més profundes que de la política lingüística de l'estat.

Pel que fa a la part central de l'article, Patten distingeix entre cinc tipus diferents de drets lingüístics:⁷

1. Els drets de la tolerància són les proteccions que tenen els ciutadans davant de la interferència del govern en les seves opcions lingüístiques en entorns privats, com la seva llar, els àmbits de la societat civil, el lloc de treball, etc. Segons Patten, aquest tipus de drets lingüístics són fàcils de justificar perquè normalment estan

AHMAD HAMMOUD

vinculats a altres més acceptats, com ara la llibertat d'expressió o el dret a la intimitat.

2. Els drets d'allotjament estan dissenyats per a persones que no tenen competència suficient en l'idioma dominant. Exigeixen una acció positiva de l'estat, condicionada a la incapacitat de parlar l'idioma dominant. Per exemple, podrien implicar la provisió d'interprets en un tribunal. Aquest tipus de drets està vinculat a altres drets, com el dret a un judici just.
3. Els drets relacionats amb el context d'elecció. D'acord amb Kymlicka (1995), una persona autònoma necessita tenir accés a una gamma adequada d'opcions entre les quals poder escollir. Aquest context d'elecció dependrà de la cultura de l'individu. A causa de l'interès moral que tots els individus tenen a assegurar la seva cultura, els membres de les cultures minoritàries han de tenir dret a un conjunt de drets culturals (i lingüístics) per a protegir la seva cultura. Pel que fa a les crítiques a aquest tipus de drets, els autors cosmopolites han qüestionat que l'autonomia depengui de l'accés a la cultura, amb l'argument que la gent troba opcions per a triar materials culturals també entre aquells que no són part de la seva cultura. Probablement Kymlicka estigui pensant en individus monolingües i això és una assumpció que ha estat contundentment refutada per autors com De

Albert W. Musschenga (1998) afirma que les llengües tenen drets, perquè són moralment valuoses en si mateixes

Els immigrants, per tal d'aconseguir-ne la integració, han d'aprendre la llengua dominant del seu nou estat, però per tal d'aconseguir una igualtat pel que fa a les seves opcions de vida, no hi ha d'haver cap requisit perquè abandonin la seva llengua materna

⁷ Part d'aquesta classificació es deriva del treball pioner de Heinz Kloss (1977), que va introduir la distinció entre els drets orientats a la tolerància i els orientats a la promoció de les llengües. Segons Patten, els primers inclouen tant els drets de tolerància com els d'allotjament, mentre que els segons inclouen la resta: context d'elecció, estat final i drets d'equitat. Patten considera que molts conflictes actuals sobre els drets lingüístics plantegen qüestions relacionades amb els drets orientats a la promoció. Tractarem Kloss amb més detall a la secció d'economia, quan presentem les contribucions de Jonathan Pool, a la segona part d'aquest text.

Schutter o Peled. Patten sosté que el context d'elecció és un argument que només s'aplica als casos que compleixen dues condicions: d'una banda, es tracta de cultures vulnerables que ofereixen una gamma adequada d'opcions per a l'autonomia; d'altra, que s'estan deteriorant. Només en aquests casos els drets lingüístics per l'idioma vulnerable poden ajudar a protegir-lo del deteriorament. Per tant, l'argument no recomana atorgar aquests drets a les minories que tinguin una cultura no vulnerable ni tampoc a les que no tinguin una cultura reconeguda socialment. I aquesta és una gran limitació, ja que moltes comunitats de llengües minoritàries no es corresponen amb cultures clarament definides; per exemple, la major part dels grups d'immigrants. Les principals raons per a no tenir una cultura en el si d'una societat són un nombre reduït de parlants, la dispersió territorial i un estatus socioeconòmic baix. En aquests casos l'argument de Kymlicka defensa el monolingüisme de l'estat per fomentar que els parlants de llengües minoritàries aprenguin la llengua majoritària i puguin millorar així el seu context d'elecció.

4. L'argument de l'estat final se centra en la llengua en si i no tant en els seus parlants. Així, estableix que si una llengua no s'està desenvolupant prou, s'ha de dissenyar una política lingüística mitjançant la qual l'estat es faci càrrec de la seva protecció. Tot i això, igualment cal que hi hagi persones que la valorin, ja sigui perquè la consideren part de la seva identitat constituent o perquè estan preocupades per poder mantenir-ne la continuïtat intergeneracional. Patten no és gaire partidari d'aquest argument i, en general, segueix Rawls per defensar que, si el context d'elecció de la llengua és prou just, són els ciutadans els qui s'han de fer càrrec de les despeses relatives als seus compromisos i aficions.
5. Quant a l'argument de l'equitat, els drets lingüístics han de ser fixats segons un concepte de justícia determinat de forma independent. Altrament no hi haurà injustícia en el procés social que regula la disponibilitat d'opcions lingüístiques. Segons Patten, aquesta és la línia més

prometedora de justificació dels drets lingüístics de les minories i hi trobem tres posicions diferenciades:

- (a) La primera seria la d'autors com Blake (2003) o Barry (2001). Consideren que en qualsevol societat les opcions lingüístiques depenen en última instància de milions de decisions coordinades que els individus prenen cada dia sobre els seus usos lingüístics. Aquesta perspectiva és escèptica sobre les polítiques lingüístiques destinades a protegir les llengües vulnerables i és partidària de donar suport a l'*status quo*, ja que això és el que els individus han triat. Al meu entendre, aquests autors descuiden el paper dels processos històrics de contacte entre llengües i els processos de substitució lingüística (incloent-hi l'existència de repressió i violència) en la configuració actual dels usos lingüístics. Conceptes sociolingüístics com el de llengua minoritzada no podrien entendre's només tenint en compte les opcions individuals.
- (b) Altres autors, com Réaume (2003), Green (1991), Rubio-Marín (2003) o Peled (2011) argumenten que les opcions lingüístiques estan profundament influenciades pels incentius i les oportunitats que ofereixen les institucions socials. Especialment rellevant és el paper de les decisions de l'estat i del govern, ja que augmenten el valor simbòlic i pràctic de l'aprenentatge i l'ús d'algunes llengües i en redueixen el valor d'altres. Des d'aquesta perspectiva, una política que privilegia l'ús de la llengua majoritària per a la comunicació pública seria injusta per als parlants d'una llengua minoritària que també valoren el seu idioma. Aquests autors són partidaris d'implementar polítiques lingüístiques que garanteixin els drets de les minories lingüístiques que tenen a veure amb la protecció de les seves llengües.
- (c) La tercera posició és la representada per Kymlicka (2001). Segons Patten, aquesta és la línia d'argumentació més prometedora, la major justificació en l'es-

cala dels drets lingüístics i, per tant, l'última etapa en la teorització dels drets de les minories, com a mínim fins ara. La idea és que en un procés de construcció nacional, la majoria ha de concedir drets culturals a les minories per a evitar situacions d'injustícia, donant suport a les polítiques destinades a promoure la integració de tots els ciutadans. Així, les minories nacionals han de tenir la mateixa oportunitat que la majoria de participar en la construcció nacional. Patten també s'ocupa de diversos reptes amb què s'encara aquest argument en definir la seva relació amb els principis fonamentals de la justícia liberal, amb el principi de territorialitat (segons l'opinió de Kymlicka, els drets lingüístics s'associen sempre amb un territori) i amb la necessitat d'establir principis concrets per decidir quins grups tenen dret a participar en la construcció nacional. D'acord amb Kymlicka, són els grups nacionals ja establerts els qui mereixen aquest dret i no pas els immigrants. Altres autors han proposat criteris específics basats en característiques generals, com la mida o la concentració territorial de cada grup per a assignar els drets. Segons aquests criteris, és possible que grups (grans) d'immigrants estiguin legitimats per a tenir més drets que altres grups nadius (petits).

Molt excepcionalment, **Albert W. Musschenga** (1998) afirma que les llengües tenen drets, perquè són moralment valuoses en si mateixes. Per tant, hi ha un valor intrínsec en la preservació de tots els idiomes i cultures. La resposta de la immensa majoria dels estudiosos és que les llengües i cultures només importen si són quelcom desitjat per les persones, que són les portadores úniques de drets. Nogensmenys, una política lingüística inspirada en Musschenga tractaria de preservar la quantitat més gran d'idiomes possible.

Una altra tipologia rellevant en aquest camp és la suggerida per **Richard Bourhis** (per exemple, 2001), que situa en un sol eix quatre ideologies: el pluralisme, el civisme, l'assimilacionisme i l'etnicisme. Aquestes ideologies no són mútuament excloents i, per tant, quan s'analitzen di-

ferents temes — com l'educació o els serveis públics—, és possible trobar el mateix país en diferents punts de l'eix. Les investigacions d'aquest psicòleg social s'han centrat majoritàriament en els països occidentals. Tot i que el seu marc analític està dissenyat per a examinar les ideologies (i les polítiques) relacionades amb la població immigrant, també s'ha utilitzat en un sentit més ampli incloent-hi totes les minories d'una societat. Una ideologia és una combinació de les polítiques estatals, d'una banda, i del suport de l'opinió pública per aquestes polítiques, d'altra. Són polítiques que no solen estar incloses a la constitució del país, sinó que es modifiquen amb el pas del temps per a reflectir els canvis de circumstàncies i d'actituds dels ciutadans i del govern.

El *pluralisme* parteix de la base que les minories lingüístiques han d'adoptar els valors públics de la majoria dominant, incloent-hi la responsabilitat d'aprendre la llengua oficial (o llengües, si en són més d'una) de la societat. Tanmateix, les minories són lliures de mantenir els valors culturals nadius i individuals (privats), sempre que estiguin dins els límits de les lleis d'acollida. Els valors privats inclouen la llibertat d'associació en els àmbits lingüístics (i culturals i polítics), però també la llibertat de les minories lingüístiques d'aprendre i transmetre la seva llengua. En general, hi ha una visió positiva de les minories, que es consideren una riquesa per a la societat i, per tant, han de mantenir les seves cultures, amb l'ajut financer del govern si fos necessari. Aquesta ideologia assumeix que a causa del contacte sostingut, tant la majoria com la minoria s'influeixen i es transformen recíprocament. Així i tot, la sociolingüística ha demostrat que la llengua majoritària tendeix a transformar (o fins i tot assimilar) més la minoria que no pas al revés (entre d'altres, Laponce 2001). Les polítiques estatals envers els col·lectius d'immigrants en alguns països escandinaus serien exemples d'aquest model.

D'acord amb el *civisme*, les diferents identitats i els valors culturals són permesos, però no són promoguts pel país amfitrió, que porta a terme una política governamental de no-intervenció. Aquesta ideologia és similar al pluralisme, però aquí el govern no dona suport financer a les minories. En realitat, en els estats multilingües sovint es tradueix en el suport dels interessos culturals i lingüístics de la majoria, generalment representada per l'idioma comú "neutral" de la (única) nació. Des d'aquesta perspectiva, la supervivència de la llengua minoritària dependrà del mercat, de l'oferta i la demanda, que tendeixen a afavorir la llengua dominant. A tall d'exemple, l'autor esmenta que en molts països europeus i

en alguns de llatinoamericans l'estat tendeix a identificar-se amb una política lingüística "neutral".

L'*assimilacionisme* defensa que la població immigrant adopti els valors públics i fins i tot alguns valors privats de la cultura dominant del país amfitrió. Les polítiques basades en aquesta ideologia es solen traduir en la presència d'un únic idioma vehicular al sistema escolar i en l'encoratjament de la integració cultural, preferiblement de forma voluntària. Normalment, l'assimilació no té lloc d'un dia per l'altre, sinó que és un procés a mitjà o llarg termini. Mitjançant l'ús del relat de la unitat nacional, s'han dissenyat polítiques assimilacionistes per justificar i reforçar els processos de pèrdua de llengües minoritàries. En trobem exemples als EUA o a França.

Finalment, les tradicions *etnicistes* es poden entendre com un subconjunt de les ideologies assimilacionistes. S'argumenta que l'estat pot exigir l'adopció de la totalitat dels valors públics i privats — incloses les qüestions lingüístiques — i fer que això sigui una condició prèvia per a la plena ciutadania. Aquesta ideologia dificulta que la societat accepti els membres de les minories lingüístiques, fins i tot si s'assimilen lingüísticament i culturalment al grup dominant. Els governs poden promulgar com a requisit per a la ciutadania que hi hagi relacions de sang o de parentiu amb el grup dominant. Per exemple, en països com Suïssa, Israel o el Japó els immigrants que no tenen "sang ètnica" sovint no poden esdevenir membres de ple dret de la ciutadania i s'han d'acontentar amb un estatut menor com a treballadors temporals o com a ciutadans de segona classe.

Segons Bourhis, no tots els estats són pluralistes. Només ho són aquells que són democràtics i, per tant, sensibles a les pressions dels grups minoritaris. Per a analitzar una política lingüística hauríem d'avaluar fins a quin punt l'estat és pluralista a l'hora d'acceptar el desenvolupament de les minories. Només des d'una visió plural de la democràcia es podrà assolir la convivència (i la cooperació) entre els diferents grups lingüístics i, en conseqüència, l'autorealització dels individus, fet que afecta la felicitat de la humanitat. Parafrasejant aquesta idea, podríem dir que si volem augmentar la felicitat humana, hem de millorar la justícia lingüística. Ara bé, recordem que una política lingüística pluralista pot no ser suficient per a garantir la vitalitat etnolingüística de tots els grups lingüístics.

Si intentéssim situar en l'eix de Bourhis els principals autors ressenyats en aquest estudi,

Segons Bourhis, només són democràtics els estats que són sensibles a les pressions dels grups minoritaris

Si volem augmentar la felicitat humana, hem de millorar la justícia lingüística

Una política lingüística pluralista pot no ser suficient per a garantir la vitalitat etnolingüística de tots els grups lingüístics

potser Kymlicka seria fonamentalment pluralista, mentre que Van Parijs estaria a prop del civisme, amb alguns elements del pluralisme i de l'assimilacionisme voluntari. De fet, fent servir el principi de territorialitat, tant Kymlicka com Van Parijs estarien advocant per polítiques lingüístiques no gaire diferents de cert tipus d'assimilacionisme a petita escala. Possiblement, noves propostes com les de Yael Peled, Helder De Schutter o David Robichaud anirien més enllà de la perspectiva pluralista tal com la defineix Bourhis, garantint drets lingüístics fins i tot en casos en què els grups minoritaris no exerceixen una pressió significativa.

Per a **Denise Réaume** (2003) els drets lingüístics es justifiquen a partir dels drets col·lectius. En altres paraules, la unitat d'anàlisi no ha de ser l'individu, sinó el grup. Considerant la comunitat com el subjecte dels drets, estem davant una perspectiva excepcional dins un debat dominat per autors liberals, que argumenten que és l'individu qui pot tenir drets. L'aplicació pràctica d'aquesta teoria haurà de fer front a la dificultat de determinar els límits i la composició dels diferents grups.

Segons Réaume, els drets col·lectius no depenen del principi de territorialitat. Al contrari, per a defensar polítiques destinades a promoure llengües minoritàries cal fer servir el principi de personalitat, que garanteix drets lingüístics sense tenir en compte la ubicació de la persona. Es tracta d'un principi que pot justificar tanta (o tan poca) protecció d'una llengua com podria fer-ho qualsevol altre tipus de divisió social, com la religió. Una política lingüística dissenyada seguint les idees de Réaume promourà les llengües minoritàries, encara que les persones que les parlen no estiguin concentrades geogràficament.

Un altre teòric que defensa l'existència de drets col·lectius és **Michel Seymour** (per exemple, 1994). Ho justifica mitjançant l'ús d'una perspectiva antiindividualista, entenent que el contingut d'una política estatal està determinada, almenys en part, per l'entorn social. Argumenta que la protecció i promoció d'alguns drets fonamentals individuals requereixen la protecció i promoció dels drets col·lectius. Una manera de fer-ho és a través de la constitució (sobretot en els estats multinacionals), que ha d'incloure una referència explícita als drets col·lectius de les seves nacions fundadores, incompati-

ble amb una política de neutralitat (liberal) de l'estat. En altres paraules, perquè una política lingüística sigui justa, ha de respectar els drets col·lectius, i això necessita que l'estat tingui un paper actiu a l'hora de protegir i promoure els drets de les comunitats.

Una perspectiva similar, encara que des del dret, és la presentada per **Pierre Foucher** (per exemple, 2008). Aquest autor revisa els drets lingüístics proporcionats pel govern federal del Canadà a les seves minories lingüístiques reconegudes oficialment, comparant aquests drets amb els consagrats en els anomenats "drets humans tradicionals" de la Constitució canadenca. L'objectiu és proposar formes d'enfortir els drets lingüístics col·lectius dels anglòfons del Quebec en àmbits clau com la justícia, l'educació, els serveis governamentals o el sector privat. Una de les idees per a millorar la condició jurídica d'aquestes comunitats anglòfones és posar l'accent en els drets col·lectius de la comunitat en lloc de posar-lo en la llibertat individual d'elecció de la llengua, atès que és la col·lectivitat, no pas la llengua, qui podria estar en risc. Una segona idea se centra en la importància de les institucions per a defensar els interessos de les minories, on la cultura s'ha de desenvolupar en tota la seva diversitat.

Ruth Rubio-Marín (2003a) distingeix entre drets lingüístics instrumentals i no instrumentals. Els primers serien aquells drets que s'atorguen a les persones per tal que puguin gaudir de les llibertats polítiques. Un exemple en podria ser el dret de les persones en un judici a poder entendre els càrrecs que hi ha contra elles i el dret a ser capaç de defensar-se, fins i tot si això significa fer servir els serveis d'interprets i traductors. Al contrari, els drets lingüístics no instrumentals són aquells drets dissenyats per a oferir seguretat a les comunitats lingüístiques i garantir que la seva llengua pugui seguir existint. Un exemple d'aquest segon tipus de drets seria tenir escoles en la seva llengua d'elecció, encara que aquesta no sigui la llengua dominant a la seva comunitat.

Rubio-Marín també investiga els diferents tipus de mesures que comporta aquesta distinció i avança la idea que les polítiques lingüístiques s'han de situar en un marc global de drets i no com una mera regulació. En un altre treball (2003b), utilitza una distinció analítica entre els immigrants i els seus descendents, que

al meu entendre crea un trencaclosques moral intrigant. En la seva opinió, fins i tot si els immigrants han decidit mantenir la seva llengua malgrat el fet que podria significar-los un desavantatge socioeconòmic, no s'ha d'assumir que els seus fills han fet la mateixa elecció.

Stephen May és un sociolingüista crític amb la creença popular que l'estat-nació ha d'estar sempre vinculat amb una única llengua oficial. A May (2003a) sosté que la idea que una ciutadania comuna i un espai polític comú necessiten una llengua comuna ha estat (i segueix essent) usada per a justificar el monolingüisme nacional. A partir de l'evidència empírica de la sociolingüística històrica, May mostra com a l'era anterior de l'estat-nació modern, les comunitats multilingües van persistir durant generacions. Fins i tot avui, en moltes parts del món el bilingüisme universal o gairebé universal com a situació estable és la norma i no pas l'excepció, incloent-hi alguns casos a Europa, com els Balcans o les nacions més anglòfiles d'Europa: els Països Baixos i els països escandinaus. Aquestes dades contradiuen molts dels autors actuals, que semblen pensar que el bilingüisme és impossible i que és necessàriament un pas cap a l'assimilació a la llengua dominant.⁸ May també critica la noció constitutivista segons la qual la llengua defineix la identitat, una visió que considera essencialista i reduccionista de la realitat.

En un altre treball May (2003b) presenta noves idees per a defensar els drets lingüístics de les minories, refutant tres crítiques. La primera és la tendència devers l'essencialisme. Els crítics assenyalen que la llengua no necessàriament defineix el que les persones són, i no sempre té a veure amb la seva identitat. Això significa que la pèrdua d'una llengua no seria tan dolenta, ja que les persones poden adaptar-se a viure en un nou idioma. En aquest sentit, s'ha argumentat que els individus no només fan les seves opcions lingüístiques en funció de la seva nacionalitat, sinó també segons la seva classe social. Tanmateix, aquests arguments es proposen sovint des de l'individualisme metodològic, mitjançant aproximacions teòriques properes a l'elecció racional, que no sempre capten l'element col·lectiu de l'ús de la llengua. La resposta de May passa

⁸ Per exemple, molts dels autors del volum editat per Kymlicka i Patten (2003). Més a prop de casa nostra, un exemple recent el trobem en Vidal (2015).

per entendre la complexitat dels debats sobre les identitats individuals i collectives, acceptant-ne la contingència. Per tant, per més que una llengua es pugui identificar com a marcador cultural d'un grup ètnic concret, cal acceptar que no hi ha una correspondència inevitable entre llengua i origen ètnic, i hi ha molts exemples de situacions mixtes en el món real. No obstant això, encara que teòricament la llengua sigui només un dels molts marcadors de la identitat, en la pràctica sovint és molt més que això. May cita Bourdieu per concloure que tot i que l'*habitus* (incloent-hi l'*habitus* lingüístic) és un producte de la socialització primerenca, també es va modificant a partir de la perspectiva dels individus. I seguint el sociòleg francès proposa aquest concepte per explorar les desigualtats de poder entre els grups dominants i els subordinats. També li resulta útil per a entendre el continuïtat lingüística, una relació dialògica entre continuïtat i canvi lingüístic, en lloc de la relació dicotòmica presentada tradicionalment pels autors de la tradició de l'ecologia lingüística i els drets humans lingüístics.

El segon argument que aborda May és l'aparent utopisme i l'artificialitat de revertir els processos de substitució lingüística davant realitats socials i polítiques més àmplies. Els crítics diuen que els processos de substitució lingüística i la desaparició d'una llengua són fets lamentables, però que no s'hi pot fer res. May està d'acord en el fet que les metàfores biològiques poden reforçar aquest punt de vista, i per això proposa fer servir en canvi una perspectiva sociohistòrica dels drets lingüístics de les minories. Això vol dir que cal parlar de les relacions de poder, socials i polítiques, subjacents a la qüestió de la pèrdua de la llengua. Els crítics afirmen que la promoció dels drets lingüístics de les minories porta implícit un component moral, i May respon que tota política lingüística implica una dimensió moral, que reflecteix els valors dels seus exponents. Segons ell, una política lingüística raonable ha d'abordar el context sociopolític on s'emmarquen les polítiques lingüístiques més discriminatòries.

Finalment, May rebut la idea segons la qual els parlants d'una llengua minoritària sempre canviaran a una llengua majoritària per augmentar les seves possibilitats de mobilitat socioeconòmica. Això implica que l'aspecte més important de la llengua és el seu valor instrumental, i per això un individu racional acabarà triant l'idioma de la majoria amb la finalitat de tenir una major mobilitat econòmica i social. Des d'aquesta perspectiva no es té en compte la dimensió de la identitat i, com sabem, totes les llengües inclouen ambdues dimensions: la d'identitat i la d'instrumentali-

tat. D'altra banda, els valors instrumentals de les llengües canvien amb el pas del temps, i un bon exemple n'és el cas català, on la llengua minoritària ha augmentat el seu valor instrumental en les darreres dècades.⁹

En un treball recent, May (2014) defensa el multilingüisme (tant individual com de l'estat) i es manifesta en contra dels privilegis relacionats amb l'anglès com a llengua global. El seu argument no es basa només en raons de justícia lingüística, sinó també perquè aquest multilingüisme facilita la integració de persones amb diferents llengües maternes.¹⁰

El treball de **Meital Pinto** (2007) inclou idees de tres disciplines diferents: el dret, la teoria política i la sociolingüística. Mitjançant l'ús de fonts antropològiques i sociolingüístiques, aquesta autora presenta un enfocament constitutivista i argumenta que la cultura i la llengua són marcadors de la identitat. Així, la cultura i la identitat estan tan íntimament lligades que, seguint la hipòtesi de Sapir-Whorf, una persona només podrà experimentar i expressar la seva identitat en la seva llengua. A partir de l'aproximació a la teoria de l'interès del filòsof Joseph Raz, Pinto afirma que per a decidir quines minories han de tenir els seus drets lingüístics garantits, cal avaluar comparativament quin interès té cadascuna de les minories lingüístiques en la protecció de la seva llengua. Atès que els recursos no són il·limitats, l'autora arriba a la conclusió que la minoria que tingui un interès més gran en la seva llengua és qui ha de rebre una protecció més gran.

Per presentar la seva teoria examina el cas d'Israel, provant d'aplicar la distinció de Kymlicka entre minories immigrants i minories nacionals. Segons Pinto, en el context d'Israel, en què la minoria russa constitueix un grup amb una cultura diferenciada i una forta connexió amb la seva llengua, la distinció de Kymlicka no és rellevant. Per aquest motiu, prefereix fer servir criteris basats en la

Cal parlar de les relacions de poder, socials i polítiques, subjacents a la qüestió de la pèrdua de la llengua

Tota política lingüística implica una dimensió moral, que reflecteix els valors dels seus exponents

Atès que els recursos no són il·limitats, la minoria que tingui un interès més gran en la seva llengua és qui ha de rebre una protecció més gran

9 Un altre cas interessant és el rus, una llengua majoritària a l'URSS que ha reduït el seu valor instrumental en la majoria de països postsoviètics. L'autor agraeix aquest comentari a Hèctor Alòs.

10 L'evidència empírica de Caminal i Di Paolo (2015) donaria suport a aquesta idea. Aquests autors mostren que la política d'immersió a Catalunya ha millorat el nivell de competència de català en els nadius castellanoparlants, fet que al seu torn ha augmentat la seva propensió a trobar parella catalanoparlant. Per tant, l'adquisició d'habilitats lingüístiques aparentment redundants (als castellanoparlants teòricament no els calia aprendre català) ha ampliat la cooperació entre les dues comunitats lingüístiques.

intensitat de l'interès en la llengua. Així, com l'àrab constitueix un marcador exclusiu de la identitat cultural dels ciutadans àrabs d'Israel, aquests tindran un major interès en la seva llengua que els immigrants russos. En conseqüència, s'hauria de concedir a la minoria de parla àrab una gamma més àmplia de drets lingüístics que a la de parla russa, incloent-hi el suport financer per part del govern.

Des d'un punt de vista favorable a la diversitat lingüística, **Ronald Schmidt Sr.** (2014) examina les implicacions de la diversitat per a la teoria política participativa. Segons aquest autor, la diversitat implica avantatges clars — l'avantatge de legitimació, l'avantatge del bé comú i l'avantatge de la prosperitat humana —, però també reptes pel que fa a l'efectivitat de la comunicació, al capital social i a les desigualtats sociopolítiques. L'autor inclou diversos suggeriments per a abordar aquests reptes.

2.4.2 El liberalisme igualitari

Una segona escola de teoria política normativa, representada per Brian Barry o Philippe Van Parijs, es coneix amb el nom de liberalisme igualitari i estudia les relacions entre la llengua i diferents concepcions de la igualtat. Alguns autors consideren que els beneficis derivats del manteniment de la diversitat lingüística són més alts que els relacionats amb l'assoliment de l'homogeneïtat lingüística, mentre que d'altres pensen el contrari. Des d'aquesta perspectiva, la llengua és una convenció local, una eina que serveix per a aconseguir altres metes. Una d'aquestes és la de permetre la comunicació entre els individus. A més, cadascun dels autors n'emfasitzen d'altres (De Schutter 2004: 4), com la igualtat d'oportunitats (Brian Barry i Thomas Pogge), la mobilitat social (Laitin i Reich), l'absència de violència (Jacob Levy) o un procés de deliberació democràtica a través d'una llengua comuna (John Stuart Mill, Brian Barry i Philippe Van Parijs). Aquesta literatura també esmenta altres objectius, com la reducció de la mobilitat espacial de les persones per a augmentar-ne la cohesió i la solidaritat o l'augment de l'eficiència. De fet, una de les primeres aproximacions liberals de la justícia està estretament relacionada amb l'eficiència. L'utilitarisme diu, en termes simples, que “una societat justa és una societat feliç” (Arspenguer i Van Parijs, 2002: 27). Així, hauríem d'implementar polítiques lingüístiques que maximitzessin el benestar

agregat, és a dir, el grau més alt d'utilitat per a la quantitat més gran de persones. La majoria d'aquests autors estan interessats en els efectes concrets de les polítiques lingüístiques i no tant en els principis que les han inspirades.

Per contra, de Rawls a Dworkin i de Sen a Nussbaum, els quals han criticat aquesta perspectiva i s'han centrat, en canvi, en els principis, han insistit en les dificultats per a mesurar les diferents utilitats que cada individu assigna a les seves preferències. I això és cert en general, però també en el cas concret de la política lingüística. D'altra banda, sabem que fins i tot en el cas que es pogués fer aquesta assignació, arribar a un acord sobre la decisió és una tasca complexa, que s'encara amb problemes ben estudiats des de la disciplina de l'elecció pública, a partir de la paradoxa del vot de Condorcet. Els crítics també han argumentat que la idea de maximitzar el benestar agregat necessitaria tenir alguns límits pel que fa a les nostres intuïcions morals. Per exemple, no és just abusar de les minories lingüístiques, encara que això maximitzi el benestar agregat de la societat.

La majoria de liberals igualitaris segueixen Rawls (1971) i els seus principis de justícia i consideren la llengua com un actiu, un instrument per a aconseguir una societat amb més igualtat socioeconòmica, així com amb una major igualtat d'oportunitats. El concepte d'igualtat s'entén primer com igualtat de drets civils i polítics. Posteriorment, autors com Barry i altres hi sumaran els drets socioeconòmics. Segons aquesta perspectiva, la igualtat és compartida per tots els ciutadans i per tant la ciutadania no pot ser multicultural, sinó que ha de ser universal.

Andrew Williams (2011) formula una possible evolució de la teoria de Rawls i es pregunta què hauria de fer un govern si hagués de triar entre augmentar el benestar dels seus ciutadans més pobres o protegir una llengua com a mitjà de comunicació en la vida pública. En aquest dilema moral, s'assumeix que els recursos són limitats i que la protecció lingüística té costos econòmics, entre aquests la dificultat per a les empreses d'atreure treballadors estrangers altament qualificats, i les menors economies d'escala derivades de l'ensenyament en una llengua minoritària. Williams sosté que en absència d'antecedents històrics relatius a violacions de drets o a injustícies distributives, si pretenem maximitzar el benestar del

sector més vulnerable de la societat, fer servir mitjans públics per a protegir una llengua amenaçada no pot ser una política justa. Per aquesta raó, les persones interessades en la protecció de les llengües han de renunciar a aquesta pretensió, que segons Rawls és necessària per a aconseguir una societat justa. Per tant, la línia de pensament d'aquest autor es situa a prop d'aquells que creuen que la igualtat socioeconòmica ha de tenir preferència sobre la igualtat lingüística. Segons Williams, és probable que una política dissenyada per a protegir una llengua sigui injusta per als membres menys afavorits de la societat.

Brian Barry (2001) presenta una (poc freqüent) visió instrumental pura de la llengua. Aquest autor creu que la igualtat lingüística no és un objectiu positiu en si mateix. De fet, una situació de desigualtat lingüística i assimilació podria resultar en una major igualtat d'oportunitats. Barry nega el concepte de drets (collectius) de les minories i argumenta que la llengua no ha de ser un tema polític. Per tant, l'estat ha de romandre neutral, ja que es manté neutral en altres qüestions similars, com la religió. Amb la inclusió de les qüestions lingüístiques a l'agenda política, els polítics nacionalistes (conservadors) són capaços de mantenir-ne la igualtat social fora. Segons Barry, si la llengua és una convenció local, una eina per a la comunicació i essencialment arbitrària, no és un aspecte constitutiu del que som. A partir d'aquesta perspectiva pragmàtica, els estats democràtics han de buscar mecanismes que portin a una política lingüística homogènia. Barry desaconsella les polítiques lingüístiques que promouen l'ensenyament de les llengües minoritàries per raons d'eficiència, ja que no tenen un ús tan pràctic com altres temes. Per tant, la política lingüística ha d'apuntar només a la consecució d'objectius no relacionats amb la identitat, com la igualtat d'oportunitats o la deliberació democràtica.

David Laitin ha estudiat diferents aspectes de la relació entre les llengües i els conflictes, fent servir models formals, anàlisis estadístiques i també detallades investigacions qualitatives. Segons ell, “la diversitat cultural és emocionant i bonica. Alhora porta implícita tota mena de dificultats polítiques” (citat a Gupta 2011: 20303), incloent-hi els conflictes de naturalesa violenta. Laitin sosté que, en bona mesura, la geografia explica el multilingüisme i mostra que el nombre de llengües parlades per quilòmetre quadrat augmenta com més a prop som de l'equa-

dor, com a més altitud estem i com més llarga és la temporada de cultiu.¹¹

Pel que fa als factors que intervenen en la decisió d'aprendre un nou idioma, en proposa quatre. El principal és l'expectativa que tenim del nombre de persones que faran la mateixa elecció.¹² Un segon incentiu és la rendibilitat econòmica de la llengua. Segons Laitin, el fill de pares no catalans s'adona que si aprèn català, pot aconseguir una feina millor, perquè els catalans són extremadament acollidors amb la gent que fa l'esforç d'aprendre català. D'altra banda, hi ha un desincentiu relacionat amb la possibilitat de disminuir l'estatus dins el grup minoritari. Laitin posa l'exemple dels afroamericans que tenen por de ser considerats com a traïdors a la seva pròpia comunitat si tenen parelles que no són afroamericans. Un darrer mecanisme que actua com a desincentiu ve donat pel fet que, fins i tot si un membre del grup minoritari aprèn l'idioma de la majoria pot ser que no hi hagi cap retorn econòmic si existeix algun marcador extern que permeti saber que la persona no forma part del grup majoritari. Així, les polítiques lingüístiques destinades a fomentar l'aprenentatge d'una llengua han de tenir en compte aquests quatre mecanismes, que poden convertir-se en incentius positius o negatius.

En altres treballs Laitin (1997, 2007) argumenta que la substitució lingüística serveix per a mesurar l'assimilació cultural. Per exemple, després d'estudiar la població d'origen rus que viu a les repúbliques exsoviètiques, va trobar que la raó principal per la qual havien decidit aprendre la llengua nacional era l'estatus. Per tant, eren més propensos a aprendre una llengua associada amb un estatus alt (per exemple, a Estònia i Letònia) i menys a d'altres (com a Kazakhstan o Ucraïna), on la llengua no s'associa amb un estatus alt. A partir d'aquest fet, podríem concloure que si volem promoure l'aprenentatge d'una llengua haurem de posar en pràctica polítiques que augmentin l'estatus associat als parlants d'aquesta llengua.

A Laitin (2004) sosté que la decisió de reconèixer les llengües minoritàries no depèn del

grau de tolerància d'un país envers les seves minories, sinó del seu grau de debilitat. Per tant, l'augment d'aquest reconeixement no s'hauria d'interpretar com una tendència envers la justícia lingüística. Introduint en l'anàlisi la variable "fortalesa de l'estat", conclou que el reconeixement oficial de la diversitat lingüística té implicacions diferents en funció del país que la realitza. Per als estats febles, és molt arriscat i podria estar relacionat amb l'aparició de conflictes armats. Per als més estables (per exemple, a l'Europa occidental i a l'Amèrica del Nord), només significa concessions culturals als principals grups minoritaris. Laitin desenvolupa encara més aquesta idea tenint en compte la fortaleza de les minories. Així, si aquestes són febles i els estats forts, no hi haurà guerres civils i tampoc concessions lingüístiques. Si hi ha grups forts i estats febles (especialment els que surten d'una dominació colonial), sembla haver-hi tant concessions lingüístiques com probabilitats altes de guerra civil. Finalment, en el cas dels estats forts que comencen a debilitar-se, podríem veure concessions lingüístiques, però no guerra civil. Aquests resultats suggereixen que els estats febles han de tenir molta cura en l'aplicació de les concessions lingüístiques, atès que en alguns casos (quan hi ha minories ètniques fortes), això podria conduir a la violència.

En un altre treball, Laitin accepta les concessions lingüístiques, sempre i quan hi hagi prou mobilització política o social que les exigeixi (Laitin i Reich 2003). Els autors divideixen els enfocaments normatius liberals de la política lingüística en tres categories. En primer lloc, i fent servir el cas català com a exemple, la *justícia compensatòria* s'identifica amb la idea que les minories lingüístiques són (o han estat) víctimes de polítiques injustes. Per aquesta raó, es podrien justificar els drets lingüístics amb l'objectiu de compensar-les. Tanmateix, es podria argumentar que el nombre de parlants de llengües minoritàries que estan disposats a acceptar una compensació per tal d'integrar-se a la comunitat majoritària no és clar. Si entenen que la seva llengua té valor en si mateixa, això soscava les reclamacions de justícia compensatòria. En segon lloc, els *nacionalistes liberals* consideren la política lingüística com un mecanisme per a reclamar la sobirania cultural i/o els drets territorials nacionals. La llengua, per tant, és la prova de l'existència d'una nació unificada i així s'ha d'entendre el seu desig de promoure'n l'idioma. Segons Laitin i Reich, aquesta posició pot ser incompatible amb el liberalisme, ja que implica una autoritat estatal sobre la llibertat de les persones per a viure en l'idioma que triïn. Finalment, el *culturalisme liberal* és la posició que Laitin i Reich associ-

Segons Laitin, els estats febles han de tenir molta cura en l'aplicació de les concessions lingüístiques, atès que en alguns casos això podria conduir a la violència

En un altre treball, Laitin accepta les concessions lingüístiques, sempre i quan hi hagi prou mobilització política o social que les exigeixi

11 No obstant això, atès que no hi ha hipòtesis causals clares per explicar aquestes relacions, es podria tractar d'un cas de correlació sense causalitat. D'altra banda, si el que volem és dissenyar una política lingüística que promogui el multilingüisme, aquestes dades ens poden ser útils.

12 En aquest punt, Laitin esmenta el fracàs de l'esperanto. Segons ell, l'aprenentatge de la llengua auxiliar internacional només té sentit si hi ha (moltes) altres persones que també la decideixen aprendre.

en amb Will Kymlicka, qui creu que els grups que comparteixen una identitat comuna tenen drets que mereixen protecció. Els autors assenyalen les dificultats que aquesta teoria representa per a l'enfocament individualista de la teoria liberal, atès que sovint els grups no tenen una visió comuna sobre el que volen o necessiten.

Després d'haver vist els problemes de les tres posicions, Laitin i Reich proposen una quarta alternativa: els *drets lingüístics políticament negociats*. Des d'aquesta perspectiva, els drets lingüístics depenen de la mobilització social i política que hi ha al darrere. En altres paraules, si una comunitat lingüística és capaç de mobilitzar-se per defensar els seus drets lingüístics, aquests drets han de ser assegurats. En cas contrari, no veuen cap contradicció liberal amb les polítiques que tendeixen al monolingüisme. Laitin i Reich defensen explícitament la politització de les qüestions lingüístiques, només limitada pels principis liberals generals de comportament just envers els individus. Utilitzen els exemples del Quebec i de l'estat espanyol com a llocs on la negociació política ha garantit els drets lingüístics de les minories regionals. No obstant això, en una altra obra (Laitin 2011) aquesta politització és criticada en alguns casos, incloent-hi Catalunya. Seguint el concepte d'"herestètica" de William Riker, Laitin afirma que els polítics utilitzen el nacionalisme com una segona dimensió política per a dividir els vots dels ciutadans més pobres. En general, la política lingüística que es desprèn de la teoria de Laitin i Reich està més interessada a explicar la realitat i, per tant, a justificar l'*status quo*, que no pas a canviar-la i millorar les situacions d'injustícia lingüística.

A Laitin (2009) esmenta un estudi previ en què sostenia que la política lingüística de la UE havia de seguir el model de l'Índia, l'anomenat sistema lingüístic 3 +/- 1, que qualifica d'equilibri multicultural i multilingüe: l'anglès com a idioma per als negocis, l'hindi com a llengua nacional de cultura i un tercer idioma en funció de l'estat on viu cada persona. És possible que aquesta tingui una quarta si pertany a una minoria ètnica i també pot donar-se el cas que l'idioma oficial en el seu estat sigui l'hindi. Llavors només tindrà dos idiomes: l'anglès i l'hindi. Al meu entendre, aquest enfocament millora altres anàlisis de la teoria política perquè admet el fet (àmpliament mostrat en la sociolingüística) que un individu pot ser bilingüe

i trilingüe i reconeix implícitament que aquest fet és més la norma que l'excepció.¹³ Tanmateix, no s'ocupa de la qüestió de justícia fonamental atès que presenta una situació en la qual algunes persones han d'aprendre dos idiomes per a integrar-se plenament en la societat, mentre que d'altres en necessiten tres o quatre.

A la Unió Europea, l'aplicació d'aquesta lògica ens dona un sistema lingüístic 2 +/- 1. Segons Laitin, la llengua d'Europa és l'anglès. Si una persona no és parlant nativa d'aquesta llengua, necessitarà aprendre-la i, a més, l'idioma oficial del seu país, per exemple el castellà a Espanya. Si a més pertany a una minoria ètnica és possible que tingui una tercera llengua, per exemple el català. Laitin constata que això és el que succeeix cada vegada més a Europa, resultant en un repertori lingüístic que, segons ell, tothom comparteix i tothom entén. Implícitament sembla que estigui dient: "aquesta és la manera més correcta (i més eficient) d'abordar el problema lingüístic". Així, les polítiques lingüístiques als països de la UE haurien de promoure l'anglès, a més de la llengua nacional. En els casos en què una minoria (concentrada en un territori) tingui una llengua pròpia, aquesta també ha de ser protegida i promoguda. Com veurem, són recomanacions que no difereixen gaire de les propostes de Van Parijs.

Pel que fa a la part econòmica de la seva obra, Laitin explicava el 2009 en una entrevista la relació entre multilingüisme i nivell de riquesa, a partir d'una curiosa pregunta d'investigació: "si un estat donés autonomia lingüística a una regió, quina seria la pèrdua esperada en el PIB?". Atès que l'evidència empírica que hi va trobar va ser negativa (no només no hi havia pèrdua, sinó que sovint el PIB augmentava), l'autor ja no creu que el multilingüisme estigui necessàriament associat a un menor creixement econòmic. Aquesta troballa podria donar suport a les polítiques lingüístiques destinades a promoure el multilingüisme.

Finalment, a Laitin (2011) relaciona l'aprenentatge de l'anglès amb l'increment de la diversitat lingüística. En pri-

mer lloc, ens recorda que els sociolingüistes han estudiat la ràpida disminució del nombre de llengües del món per por de la pèrdua de la diversitat lingüística. Alhora, altres autors han mostrat que amb la globalització l'anglès s'ha situat al centre de la mobilitat econòmica. Laitin argumenta que mentre aquells que decideixen aprendre anglès segueixin millorant les seves condicions socioeconòmiques, la riquesa augmentarà en un món cada vegada més globalitzat. A la vegada, les persones amb un alt nivell cultural invertiran en una educació per als seus fills que assegurí el manteniment de la seva llengua, i per tant, sostindran la diversitat lingüística mundial. Els resultats estadístics de Laitin mostren un major suport per a la seva hipòtesi en països petits com Noruega, Dinamarca, Luxemburg o Israel, que en països grans, com Alemanya, Polònia, Espanya o Turquia. En conclusió, des del punt de vista de la política lingüística, una bona manera d'assegurar (algun grau de) diversitat lingüística és promoure l'ensenyament i l'aprenentatge de l'anglès. Mitjançant la creació de riquesa, diu Laitin, sorgirà un incentiu per promoure la diversitat lingüística, així com els recursos necessaris per a la seva implementació.

Thomas Pogge (2003) explora la situació de la llengua espanyola als Estats Units, criticant la defensa que fa Kymlicka dels drets lingüístics de les minories i defensant una forta política nacional monolingüe. En la seva opinió, les injustícies històriques són irrellevants per a la política lingüística, atès que és impossible diferenciar entre els immigrants recents de la comunitat hispana i aquelles persones que descendeixen dels qui ja habitaven els Estats Units en el moment en què es van ampliar les seves fronteres. Pogge afirma que des d'un punt de vista liberal la desigualtat lingüística no suposa una injustícia, ja que es basa en les opcions diferents que han fet les persones. A més, aquesta desigualtat formal tendeix a una major igualtat d'oportunitats. En el context estatunidenc Pogge defensa polítiques educatives exclusivament monolingües en anglès.

De forma similar a Blake, **Jacob Levy** (2003) sosté que la mort d'una llengua no està necessàriament relacionada amb una injustícia. És conscient que el multilingüisme és una característica de moltes comunitats i afirma que l'assimilació lingüística es deu al fet que el cost d'alfabetitzar en diversos idiomes és més alt que

13 "La llengua té un atractiu especial", diu Laitin, "perquè, a diferència de la religió, és quelcom acumulatiu. No has de deixar de parlar somali pel fet d'aprendre anglès, però si et converteixes en musulmà sí que hauràs de deixar de ser cristià." Citat a Gupta 2011: 20301.

el cost d'adquirir fluïdesa en un sol idioma estranger. Segons Levy, molts idiomes moderns van ser construïts com la unió de diversos dialectes, per a poder tenir accés a una societat més àmplia. Aquesta forma de construcció d'una comunitat lingüística competitiva seria una forma d'autodefensa cultural, que s'ha produït històricament de forma espontània. Així i tot, es pot argumentar que els fenòmens de construcció de la llengua mitjançant la fusió de dialectes són sovint el resultat d'una política dissenyada i no tan espontània com afirma Levy. Aquest autor considera que viure tota la vida en una llengua d'abast limitat és car, atès que redueix les oportunitats de progrés personal. "La llengua no ha de ser una presó i els nens no han de ser eines per al manteniment de divisions sociològiques insostenibles", diu Levy. Des d'aquesta perspectiva, la diversitat lingüística tendirà a disminuir de forma natural. Alguns d'aquests arguments recorden la distinció de Patten (2003) entre idiomes que són viables, d'una banda, i les causes perdudes, d'una altra.

En un treball anterior, Levy (2000) analitza la relació entre llengua i conflicte (violent), suggerida per alguns multiculturalistes. Tot i acceptar que la llengua està connectada a la identitat, aquest autor considera que a l'hora de dissenyar una política lingüística altres objectius han de ser més importants. En particular, s'haurien de dissenyar polítiques culturals i lingüístiques de tal manera que s'evités la violència, la crueltat i la humiliació. A més, aquestes polítiques s'haurien de basar en la preservació dels drets lingüístics de les minories, cosa que contribueix a la formació de marcs interculturals que poden mitigar els conflictes interètnics; és a dir, els conflictes que resulten de les interaccions en societats multilingües entre els grups minoritaris i els majoritaris.

Algunes de les aportacions més originals en aquest camp han estat proposades per **Philippe Van Parijs**. El filòsof belga veu la justícia lingüística com una part necessària d'una solidaritat global, que s'ha de construir mitjançant una renda bàsica universal que corregeixi la desigualtat d'oportunitats. Segons la seva anàlisi, ja som en una situació en la qual l'anglès és (pràcticament) la llengua franca global *de facto*. En els seus treballs més recents (per exemple, 2011) ofereix tres interpretacions diferents de la justícia lingüística.

a) Com a *cooperació justa*, la llengua (és a dir, l'anglès) és considerada un bé públic. El problema, a curt termini, és la distribució injusta de la càrrega de produir-lo. A llarg termini l'expansió de l'anglès farà que el problema desaparegui. Com tot-

hom serà capaç de parlar-lo amb fluïdesa, no hi haurà avantatges per als nadius. Abans, però, per contrarestar l'avantatge econòmic dels nadius anglòfons, Van Parijs proposa que aquells qui tenen una llengua materna diferent de l'anglès haurien de tenir accés gratuït al contingut en aquesta llengua a Internet. A més, en contraposició a la resta del món, els nadius anglòfons romandran monolingües, i això és un desavantatge.

b) Com a *igualtat d'oportunitats*, la llengua és considerada un actiu, una habilitat productiva. El problema, de nou, és l'avantatge dels nadius anglòfons. L'autor ho explica mitjançant una nova categoria de persones, els discapacitats lingüístics, que fan cara a una desigualtat d'oportunitats atès que la seva llengua materna no és l'anglès. Van Parijs, que en altres treballs havia suggerit un impost específic per als anglòfons nadius per a compensar els discapacitats lingüístics, proposa ara fer servir la renda bàsica universal. També proposa la prohibició del doblatge i defensa el cercle virtuós de la difusió (per exemple, amb la immersió lingüística a l'escola), perquè a llarg termini es pugui invertir el desavantatge.

c) Com a *igualtat d'estima*, la llengua té un valor simbòlic. El problema és que aquells qui no són competents en anglès no veuen reconeguda la seva dignitat. Quant a la solució, Van Parijs demana aplicar el principi de territorialitat lingüística, tot i que d'alguna manera això contradiu la seva defensa del foment d'una llengua franca. Segons el filòsof belga, mitjançant el principi de reciprocitat aquest tipus de política lingüística aconseguiria que les llengües que són oficials en un territori fossin respectades, i així es garantiria la seva supervivència (almenys a curt termini) i també la pacificació dels conflictes lingüístics. Aquesta solució s'encara amb diferents reptes, no només a l'hora de fixar les (necessàriament arbitràries) fronteres dels territoris, sinó també pel que fa a la seva aplicació. Tanmateix, el llarg termini de nou minimitza el problema, perquè d'acord amb aquest autor ens dirigim cap a la desaparició de les identitats lingüístiques.

Segons Van Parijs, la protecció més segura de la diversitat cultural és precisament una política lingüística basada en el principi de territorialitat. D'una banda, és un estabilitzador de la població. D'una altra, evita que s'aturi la solidaritat socioeconòmica, atès que l'auto-identificació amb la llengua del territori afavoreix la cohesió social. A més, evita

S'haurien de dissenyar polítiques culturals i lingüístiques de tal manera que s'evités la violència, la crueltat i la humiliació

Segons Van Parijs, la protecció més segura de la diversitat cultural és una política lingüística basada en el principi de territorialitat

conflictes lingüístics en els territoris plurilingües, com la segregació en l'educació o les desigualtats derivades dels diferents usos lingüístics. Finalment, el benefici més important és el fet que en cada territori hi haurà una llengua apta per a portar a terme processos de deliberació democràtica en igualtat de condicions. Nogensmenys, es pot argumentar que allà on es parlen diferents idiomes i on les minories lingüístiques no senten que la llengua oficial del seu territori és la seva llengua, aquestes minories no tindran cap reconeixement.

En la teoria de Van Parijs, un cost important per als ciutadans (a curt termini) és l'aprenentatge de la llengua franca global, necessària per a aconseguir una millor comunicació fora del territori. I aquesta és la base de la desigualtat econòmica en les comunicacions amb els nadius del territori on es parla la llengua franca. Per tant, cal que els parlants nadius de la llengua franca compensin la resta d'alguna manera. Altrament, estaran actuant com a paràsits, beneficiant-se de les comunicacions amb els ciutadans d'altres territoris, sense l'esforç ni el cost d'aprendre l'idioma. A més, amb l'extensió de la llengua franca, els treballadors altament qualificats (i competents en la llengua) tendiran a migrar cap a territoris on s'hi parla. Van Parijs ha afrontat aquest problema mitjançant mecanismes diversos, incloent-hi un sistema fiscal favorable als treballadors altament qualificats, un impost lingüístic per als anglòfons nadius, o el tema de la gratuïtat dels continguts d'Internet que ja hem mencionat. No obstant això, cal recordar que segons les previsions de Van Parijs, aquesta seria una situació temporal, atès que a llarg termini l'aprenentatge de la llengua franca tindrà un cost molt reduït i estarà a l'abast de tothom.

Com veurem en examinar autors com De Schutter o Peled, aquesta perspectiva ha estat molt criticada. Per exemple, una compilació recent (De Schutter i Robichaud 2015) ha desafiat les idees de Van Parijs, a la qual ha respost ell mateix, aclarint algunes afirmacions i fent també concessions (Van Parijs 2015).¹⁴ En primer lloc, diversos autors, com Sue Wright i Stephen May, emfatitzen complexitats

sociolingüístiques que són absents de l'anàlisi de Van Parijs. El filòsof belga accepta les crítiques, però argumenta que això no invalida els punts principals de la seva anàlisi. Wright (2015) considera que en l'era de la globalització i la superdiversitat lingüística, les eines teòriques actuals no ens permeten copsar les pràctiques lingüístiques transnacionals i els patrons de contacte actuals. Creu que cal un nou paradigma lingüístic que vagi més enllà de la concepció de la llengua com un sistema relacionat amb el monolingüisme nacional i les seves divisions.

May (2015), com també Baubök (2015), posa l'accent en les funcions simbòliques i d'identitat de la llengua. A més, en la mateixa línia que Ricento (2014) i Laponce (2015), sosté que Van Parijs ignora diverses qüestions relacionades amb el poder i la desigualtat, entre aquestes les que tenen a veure amb les diferents varietats de l'anglès. També afirma que la concepció de territorialitat lingüística de Van Parijs evita afrontar les jerarquies lingüístiques existents. Subratlla la idea que la visió monolítica de l'anglès no es correspon amb un món on coexisteixen moltes llengües angleses. Atès que cadascuna té un estatus i uns usos comunicatius diferents, el fet de tenir accés a una d'aquestes varietats de menor estatus no necessàriament està vinculada a la mobilitat social i econòmica que Van Parijs identifica amb el coneixement de l'anglès.¹⁵

Robichaud (2015) refina l'argument de la justícia cooperativa assenyalant que si acceptem l'anglès com a inevitable llengua franca global, no serà necessària la contribució dels anglòfons nadius; així, seran lliures de beneficiar-se del sistema sense haver-hi de pagar cap cost. Considerant que aquest sistema lingüístic no és inevitable, proposa beneficis concrets per als angloparlants nadius, als quals només podrien accedir si contribuïssin a la promoció de l'anglès com a llengua

franca mundial. D'aquesta manera, l'argument de la justícia cooperativa es modifica per tal que els angloparlants nadius comparteixin el cost de les persones que decideixen aprendre anglès per millorar les seves oportunitats socioeconòmiques.

La proposta de Van Parijs per a accelerar la difusió de la llengua franca és criticada per Réaume (2015). Des d'un punt de vista teòric, no comparteix que, tal com fan els enfocaments de l'elecció racional, s'entengui la igualtat en base als beneficis democràtics de la uniformitat lingüística. D'una banda, centrar-se en la igualtat d'oportunitats i la mobilitat social no té en compte les conseqüències a llarg termini per a les comunitats no natives. D'altra banda, per més que compensar els perdedors de la competència entre els idiomes pugui augmentar la igualtat d'oportunitats de les persones, també augmentarà la desigualtat entre les comunitats lingüístiques.

Stilz (2015) afirma que Van Parijs no té una explicació convincent de per què l'anglès com a llengua mundial representa una amenaça per a la igualtat d'estima de les altres comunitats lingüístiques. Segons ella, ho fa perquè les desigualtats de poder estan impulsant la seva adopció. També argumenta que el multilingüisme oficial ofereix un enfocament superior a la territorialitat lingüística per a la gestió de l'heterogeneïtat lingüística. En una línia similar, Weinstock (2015) qüestiona que la majoria de llengües amenaçades avui dia es puguin assimilar als casos colonials que reconeix Van Parijs, en què hi ha una clara injustícia entre els grups lingüístics. D'altra banda, sosté que el filòsof belga ha subestimat la quantitat de coerció que s'hauria d'aplicar (fins i tot als territoris lingüísticament definits) a fi d'evitar l'erosió de la llengua local/vernacle. Van Parijs (2015) respon que en els casos sense opressió política o econòmica, el fet que els parlants de la llengua més forta no aprenguin ni facin servir la llengua de la comunitat local també es pot considerar com una desviació de la justícia com a paritat d'estima. I complementa aquesta idea recordant la "tesi híbrida" de Patten (2014: 225), una posició que intenta combinar el reconeixement de totes les llengües (natives) presents en un territori i el suport (si cal, per mitjans coercitius) de la llengua local dominant.

Finalment, Laponce (2015) està d'acord en els dos arguments principals de Van Parijs en favor de l'anglès com a llengua

14 Cal destacar que tot i que la majoria dels autors d'aquesta compilació són liberals, també n'hi ha de multiculturalistes com Réaume o fins i tot sociolingüistes com May.

15 Un argument similar és el desenvolupat per Wee (2010) en la seva crítica sobre el concepte de *drets lingüístics*. Segons ell, els autors que s'ocupen de l'estudi dels drets lingüístics només consideren les desigualtats entre llengües (*interlanguage*) i obliden la discriminació interna que hi té lloc (*intra-language*). Segons Wee, quan una llengua adquireix prou extensió territorial, sorgeixen discriminacions relatives a les diverses varietats de la llengua. Tornarem a parlar d'aquest autor en la segona part de l'article, a la secció de sociolingüística.

franca mundial i de la protecció territorial de les llengües de les nacions minoritàries, però per diferents raons que el filòsof belga. Pel que fa al primer, Laponce no creu que el fet que hi hagi l'anglès com a llengua franca sigui una qüestió de justícia, sinó que hi ha de ser per raons de conveniència. Això és interessant per als propòsits d'aquest article, ja que malgrat coincidir en la solució proposada per Van Parijs, Laponce reconeix que aquesta és injusta per als no nadius. Quant al segon argument, Laponce considera la protecció del territori com un dret fonamental d'autodeterminació nacional. De la mateixa manera, Bauböck (2015) sosté que la teoria de Van Parijs no té en compte el valor de la llengua com a instrument d'autogovern. Segons Bauböck, reconèixer el dret universal de les persones a ser membres d'una entitat políticament autònoma augmentaria la justícia a escala global i seria un argument que es podria fer servir per a defensar els règims lingüístics territorials coercitius.

Fent servir l'exemple català, **Castaño** (2006) ha proposat una versió modificada de la teoria de Van Parijs, suggerint un multilingüisme territorial basat en una aplicació (no pura) del principi territorial. La idea és que no necessitem limitar les llengües oficials en un territori a una de sola, perquè la substitució lingüística es pot evitar per altres mitjans. L'objectiu ha de ser trobar un equilibri entre (alguns) dels idiomes existents en un territori; no pas tots, ja que això seria impossible. Aquesta teoria defensa un multilingüisme de tota la població sobre la base del principi de territorialitat: els habitants d'un territori han de conèixer la llengua minoritària d'aquest territori (per exemple, el català), la llengua franca "local" (també entesa com l'idioma majoritari, és a dir, l'espanyol) i la llengua franca mundial com a tercera llengua, és a dir, l'anglès.

Basant-se en el cas belga, **Nenad Stojanović** (2011) defensa la proposta d'un sol districte electoral en l'àmbit federal, una idea suggerida per primera vegada per Deschouwer i Van Parijs (2009)¹⁶ i que també esmenta Dave Sinardet (2011). Stojanović es centra en un aspecte concret d'aquesta proposta: el sistema de quotes lingüístiques; és a dir, que hi hagi un número determinat d'escons que estiguin reservats per als grups lingüístics.

Segons Deschouwer i Van Parijs, en absència d'aquesta quota molts votants es mostraran reticents a donar suport a un polític de l'altre grup lingüístic per por de contribuir a reduir la representació del seu grup al Parlament.¹⁷ Per a Stojanović, això crea dos problemes: un està relacionat amb la legitimitat i l'altre, amb les quotes no territorials en general. Pel que fa al primer, la proposta faria que potencialment els francòfons poguessin decidir qui havia d'ocupar la quota flamenca, i viceversa. Sobre el segon, l'autor argumenta que aquest tipus de quotes s'han d'evitar en les societats liberals lliures i democràtiques.

Inspirat en el cas de Suïssa, Stojanović proposa tres esmenes a la proposta del Grup Pavia. Per tal de resoldre el problema de legitimitat, suggereix l'ús d'una fórmula basada en la mitjana geomètrica per a decidir els escons reservats a cada regió. En segon lloc, proposa garantir l'equilibri lingüístic introduint quotes territorials (en lloc de quotes lingüístiques no territorials) sobre la base de les tres regions existents. Finalment, proposa l'ús d'un sistema electoral majoritari en lloc d'un de proporcional. Des d'una perspectiva de política lingüística, aquests suggeriments segueixen les idees de Van Parijs i la seva defensa del principi de territorialitat lingüística per a Bèlgica (i potencialment per a la UE), una idea que ha estat criticada per de Schutter (2008) i Robichaud (2011), entre d'altres.

Dave Sinardet (2011) parteix de la teoria democràtica de Habermas i del seu concepte d'esfera pública com a requisit previ per a la legitimitat democràtica. Cita Fraser per explicar aquesta idea: "La democràcia requereix la generació d'una opinió pública nacional, mitjançant processos de comunicació pública territorialment delimitats, portats a terme en l'idioma nacional i transmesos mitjançant els mitjans de comunicació nacionals" (Fraser 2007: 7). El repte consisteix a aplicar el concepte d'esfera pública a una democràcia multilingüe, com Bèlgica o la UE, ambdues formades per comunitats lingüísticament diferenciades. Sinardet ha realitzat investigacions sobre els mitjans de comunicació en el sistema federal belga, en les quals mostra que aquests manquen en l'àmbit estatal i que només n'hi ha de destinats o bé a la població de parla flamenca, o bé a la de parla francesa. D'altra banda, els polítics belgues tendeixen a centrar-se en temes que importen als membres del grup lingüístic al qual pertanyen. De la mateixa manera, els mitjans de comunicació de la UE són d'àmbit nacional, i els polítics tendeixen a centrar-se en els seus districtes electorals nacionals. De fet, aquesta absència

L'absència d'una esfera pública europea està molt relacionada amb el dèficit democràtic de la UE

16 Aquest text també és conegut com la proposta del Grup Pavia. Es tracta d'un grup d'intel·lectuals interessats en oferir solucions concretes a les entitats polítiques lingüísticament heterogènies, com Bèlgica o la Unió Europea. El filòsof belga Philippe van Parijs és qui coordina el grup, que rep el nom del lloc on es reuneixen els seus membres: la casa de Van Parijs al carrer Pavia, a Brussel·les. Vegeu www.paviagroup.be.

17 Vegeu també Stojanović (2008).

d'una esfera pública europea està molt relacionada amb el dèficit democràtic de la UE.

Segons Sinardet hi ha dues maneres de resoldre aquest problema. Una seria tenir mitjans de comunicació paneuropeus a tot el territori de la UE, però això és poc realista sense una llengua comuna. L'autor considera que l'anglès encara no es pot considerar la llengua franca de totes les classes socials i àrees geogràfiques de la UE (2011: 312). La segona manera seria a través de l'uropeïtzació de les esferes públiques nacionals i, en conseqüència, de la informació dels mitjans de comunicació d'àmbit nacional. Per aquest motiu, i atès que "els mitjans de comunicació necessiten polítics que siguin rellevants per al seu públic, mentre que els polítics necessiten mitjans que siguin rellevants per al seu electorat" (2011: 318), Sinardet advoca per una reforma electoral que creï una circumscriptió única europea com a condició necessària per al desenvolupament d'una veritable esfera pública. Es tracta d'una aplicació a escala europea de la seva pròpia solució originalment pensada per al cas belga.¹⁸ En resum, com tenir una llengua comuna és inviable, proposa una forma indirecta d'aconseguir una esfera pública: una reforma electoral. Pel que fa a la política lingüística, sembla suggerir que cal seguir fent política en la llengua vernacle, tot promovent un enfocament més europeu en el seu contingut, almenys fins que l'anglès es converteixi en la llengua franca d'Europa.

Peter Ives és un teòric que ha escrit extensament sobre l'aplicació de les idees de Gramsci a la política lingüística, analitzant el fenomen de l'anglès com a llengua global. Com se sap, el filòsof italià va escriure diversos articles en els quals criticava l'esperanto. Segons Ives, la crítica no era sobre la llengua en si, sinó sobre la idea (o necessitat) d'una llengua universal. Per tant, la mateixa crítica es podria aplicar avui a l'anglès i a les perspectives teòriques d'autors com De Swaan, Archibugi o Van Parijs, que recomanen l'ús com a llengua franca de l'anglès com la solució més justa per al problema lingüístic mundial. Seguint Gramsci, Ives con-

sidera que aquests autors han oblidat que la funció comunicativa del llenguatge és inseparable de les qüestions culturals. Segons Gramsci (i Ives), la necessitat d'una llengua mundial pressuposa desigualtats culturals i també de classe. En paraules de Gramsci: "Els defensors d'una llengua única estan preocupats pel fet que mentre al món hi ha un cert nombre de persones que desitgen comunicar-se directament entre si, hi ha una infinitat d'idiomes diferents que restringeixen la capacitat de comunicar-se. Aquesta no és una ansietat internacional, sinó cosmopolita, del burgès que viatja per negocis o per plaer, de nòmades més que no pas de ciutadans productius estables" (Gramsci, 1987: 27). A partir d'aquesta idea, Ives construeix la noció d'*hegemonia lingüística* per contribuir al debat sobre l'anglès com a llengua internacional, mostrant que l'hegemonia no és neutral, sinó que té efectes culturals (i socioeconòmics). Ives diu que l'ensenyament de l'anglès com a segona llengua té lloc bàsicament en escoles privades, limitat als infants de classe mitjana i alta, de manera que esdevé un element fonamental d'una estructura que facilita el creixement i la propagació de les corporacions multinacionals i del comerç internacional (Ives 2006: 136-137).

En un treball recent, Ives (2014) argumenta que els enfocaments dominants sobre la justícia lingüística i els drets lingüístics des de la teoria política assumeixen concepcions individualistes i instrumentals de la llengua, relacionades amb autors liberals clàssics, com John Locke. Suggereix que els estudiosos haurien d'explorar altres perspectives teòriques, com Antonio Gramsci, Valentin Vološinov o Mikhail Bakhtin. En una línia similar, **Thomas Ricento** (2014) explora les concepcions lingüístiques subjacents a la teoria política normativa. En particular, sosté que la majoria dels punts de vista sobre els termes *llengua* i *cultura* estan connectats amb concepcions de l'estat-nació que consideren la llengua com quelcom estable que es fa servir principalment per a fins comunicatius, sense tenir en compte les desigualtats lingüístiques existents. Per exemple, remarca que els parlants de les varietats que no són l'estàndard d'una llengua (incloent-hi l'anglès) estan socialment marginades i això té conseqüències pel que fa a les perspectives d'ocupació i fins i tot quant als drets de ciutadania. Ricento defensa enfocaments multidisciplinaris per desenvolupar conjuntament conceptes com el de drets lingüístics.

Una reflexió curiosa és la de **Marc Fleurbaey** (2011). Aquest autor es pregunta què passaria si es substituís l'anglès per l'esperanto com a llengua franca, i argumenta que això tindria dos efectes negatius. D'una banda, la distribució del benestar individual tindria més costos que guanys. Una llengua artificial necessita ser apresada per tothom,¹⁹ i, tot i que en l'operació guanyarien algunes persones perquè l'esperanto és més fàcil d'aprendre que l'anglès i perquè l'accés al mercat de treball seria més equitatiu, segons ell els beneficis serien petits en comparació amb el cost suportat pels anglòfons que han d'aprendre l'esperanto. D'altra banda, aquest canvi faria que l'anglès perdés estatus i que cap altra llengua natural en guanyés. Això és el que l'autor anomena "anivellament a la baixa". Fleurbaey reconeix que d'aquesta manera s'augmentaria la igualtat, però considera que la pèrdua en termes d'eficiència seria més gran. Per aquestes raons, acaba el seu text recomanant la promoció de l'anglès com a llengua internacional.

Al meu entendre, el problema principal d'aquest treball és que es basa en una suposició errònia: l'adopció de l'esperanto no necessàriament seria un cas d'anivellament a la baixa, sinó tot el contrari. Si s'adoptés l'esperanto hi hauria una situació en l'esfera internacional més propera a la igualtat entre les diferents llengües "naturals". En aquesta situació, l'estatus de les altres llengües podria fins i tot augmentar, especialment entre les llengües minoritàries. De fet, i tenint en compte la facilitat d'aprenentatge de l'esperanto en comparació amb altres llengües, es podria argumentar que l'eficiència a escala mundial augmentaria, atès que potencialment totes les persones del món tindrien l'oportunitat de sentir l'orgull de ser capaços de parlar (amb fluïdesa) la llengua franca. Per tant, aquest podria ser en realitat un argument a favor de l'esperanto, no només des de la perspectiva de la neutralitat, sinó també des de l'eficiència de Pareto.

Daniele Archibugi és un investigador en teoria política que ha escrit extensament sobre la democràcia cosmopolita. Forma part dels qui defensen un cosmopolitisme lingüístic que en la pràctica significa promoure mundialment l'ús de l'anglès.

18 Sinardet és membre del Grup Pavia, coordinat per Van Parijs i que ha desenvolupat diverses propostes per a reformar Bèlgica des del punt de vista institucional. Una d'aquestes propostes inclou la introducció d'un únic districte electoral en l'àmbit federal per a escollir una part dels representants federals.

19 És possible que aquest autor no sigui conscient de la sociolingüística de l'esperanto, incloent-hi l'existència de parlants d'aquesta llengua.

GREG WHALIN

Per a Archibugi, la democràcia es compon de dues fases: en la primera, el diàleg i la persuasió són la base d'una democràcia deliberativa; en la segona, els partits polítics competeixen amb diferents arguments, facilitant l'agregació de preferències dels votants. Des d'aquesta perspectiva, la comunicació és essencial per a la democràcia.²⁰ Archibugi critica la idea de Kymlicka segons la qual la política democràtica només pot tenir lloc en llengua vernacle i afirma que, al contrari, hauria de ser en esperanto. Val la pena destacar que utilitza el mot *esperanto* com a metàfora d'una llengua universal. Sembla que li agraden els ideals de la llengua creada per Zamenhof, però els considera poc realistes: "Per descomptat que no advoquem per l'ús de l'esperanto, sinó més aviat per la idea que els individus i els governs tenen la responsabilitat d'eliminar les barres lingüístiques que dificulten la comunicació" (Archibugi 2005a: 545). Així, doncs, l'esperanto d'avui dia seria, en realitat, l'anglès.

20 Altres autors que defensen l'anglès com a llengua internacional no creuen que una llengua comuna sigui necessària per a la democràcia deliberativa. Per exemple, Patten prefereix una solució tècnica basada a fer servir traductors i intèrprets (Patten, 2003).

Archibugi analitza des del cosmopolitisme quatre situacions en què cal prendre decisions de política lingüística.²¹ La primera és el cas dels estudiants de parla espanyola a les escoles públiques de Califòrnia. L'autor recomana que la llengua vehicular a l'ensenyament sigui exclusivament l'anglès, perquè és la llengua dominant en el país en què viuen i també és la llengua franca dominant arreu del món. Al mateix temps, s'haurien d'introduir altres qüestions més simbòliques, com alguns cursos d'espanyol per a estudiants angloparlants o l'adopció del beisbol com l'esport principal en aquest tipus d'escoles. En general, sembla una solució molt similar a la de Van Parijs.

El segon cas és el de Białystok en temps de Zamenhof. Després de considerar inviable la més cosmopolita de totes les solucions, és a dir, l'esperanto, suggereix crear una política lingüística basada en el bilingüisme en rus i alemany, que permeti els usos privats d'altres

21 Archibugi tracta aquests exemples a les referències citades a la bibliografia (2005a, 2005b i 2008). El lector interessat trobarà alguns matisos diferents en cadascuna. A Archibugi (2008) hi dedica un capítol sencer.

Segons Archibugi, Zamenhof haguera estat d'acord amb la proposta de Van Parijs d'instaurar compensacions als membres de les comunitats lingüístiques (natives) que han d'estudiar altres idiomes

llengües vernacles. Segons ell, Zamenhof haguera estat d'acord amb la proposta de Van Parijs d'instaurar compensacions als membres de les comunitats lingüístiques (natives) que han d'estudiar altres idiomes. El tercer exemple té a veure amb les polítiques lingüístiques de l'Índia, on Archibugi proposa una major inversió en l'educació en anglès juntament amb alguns idiomes locals, amb l'objectiu de fer de l'anglès la llengua franca intranacional i internacional, fins i tot si això significa la desaparició de moltes de les llengües locals. Finalment, l'autor suggereix deixar dues úniques llengües oficials en el Parlament Europeu, l'anglès i el francès, amb el benentès que els anglòfons haurien d'estar obligats a expressar-se en francès i els francòfons (i probablement la resta de diputats no anglòfons) ho farien en anglès, cosa que col·locaria tothom en el mateix pla. En resum, Archibugi recomana l'aplicació de programes educatius que permetin als estudiants aprendre correctament l'anglès i la seva llengua materna, atès que "una política social il·lustrada ha d'aspirar a fer que l'analfabet esdevingui poliglòt" (2005a: 553).

Segons **Daniel Weinstock** (2003), una política lingüística raonable ha de tenir en compte tres principis: (a) *Minimalisme*. Només ha de tenir un únic objectiu principal: la comunicació eficaç. Tots els altres objectius possibles (la construcció nacional, la preservació cultural, la unitat política) hi estan subordinats. En cas d'interferència, el que importa és la comunicació. (b) *Antisimbolisme*. La selecció d'un idioma per part de l'estat no ha de tenir un significat simbòlic. En altres paraules, ha de ser neutral i no connectat a una identitat particular. (c) *Possibilitat de revisió*. L'estat ha d'estar preparat per a modificar les seves polítiques lingüístiques; per exemple, en casos de canvi demogràfic. Atès que en cas de contradicció entre el primer i el segon principi, és el primer el que té preferència, aquest conjunt de prescripcions tendiran a afavorir la llengua dominant per raons de pragmatisme, però també de justícia lingüística, entesa com a maximització de la comunicació. Així, la desigualtat lingüística resultarà en una major igualtat en la dimensió comunicativa. Una política lingüística dissenyada seguint els principis de Weinstock tendirà a donar suport (i a justificar) l'*status quo* d'una manera semblant a la teoria de Van Parijs.²²

22 Amb tot, el segon principi sembla contradir el primer. A Espanya, per exemple, el segon principi portaria a triar l'anglès, el xinès o l'esperanto, mentre que el primer,

En un treball recent, Weinstock (2014) sosté que els estats liberals han de tenir polítiques lingüístiques que gestionin adequadament els conflictes lingüístics. L'autor pensa en una situació en la qual l'estat, essent neutral des d'un punt de vista de política lingüística (o pretenent ser-ho), ha de fer front a tres conjunts d'interessos sovint contraposats: les dimensions identitària i instrumental de les llengües, la necessitat que l'estat assegurí una homogeneïtat suficient per a dur a terme les seves funcions i el desig humà de preservar la diversitat. Segons Weinstock, es poden implementar polítiques coercitives en situacions on sigui present una clara injustícia lingüística; en altres casos, la justificació d'aquest tipus de polítiques haurà d'estar relacionada amb la resolució de problemes d'acció col·lectiva.

Joseph Lacey (2015) critica Van Parijs (2011) afirmant que no és clar que l'anglès es convertirà inevitablement en la llengua franca mundial.²³ Una de les raons d'aquest escepticisme és que en les parts més pobres del món la propagació de l'anglès ha de fer cara a situacions on gran part de la població no té una bona educació o és a l'atur. Una altra és que la intensitat de les interaccions entre les persones no anglòfones i les anglòfones podria ser tan baixa que la dinàmica màxim no funcionés.²⁴ Igualment, la protecció de les fronteres nacionals podria representar restriccions laborals que compliquessin les oportunitats de les persones

el castellà. Com es pot resoldre la contradicció entre tots dos principis? L'autor agraïx a Hèctor Alòs aquesta observació.

- 23 Tot i això, Lacey també diu que si un dia hi arriba a haver una llengua universal comuna, l'única possible és l'anglès.
- 24 Segons Van Parijs, quan hem de comunicar-nos amb un públic multilingüe, triem un idioma que sigui comú a tothom. Si existeix aquesta llengua, llavors es converteix en l'única llengua de comunicació. En cas contrari, optem per la llengua coneguda per la majoria dels membres del públic. I si n'hi ha més d'una, llavors indaguem la competència lingüística de tothom i triem la llengua per a la qual el nivell de competència lingüística és més alt. Es tracta de la llengua que maximitza la comunicació i minimitza l'exclusió i l'esforç (màxim). Com més coneguda sigui una llengua (estrangera) pels membres d'una comunitat, més probable serà que es converteixi en la llengua màxim entre els membres d'aquesta comunitat i les persones d'altres comunitats. I com més sigui escollida com a llengua màxim i com a llengua de comunicació, més augmentaran els incentius per a aprendre-la, i per tant es crea una dinàmica circular.

per a aprendre anglès. A més, hi ha impediments sociològics per a l'aprenentatge d'idiomes, entre d'altres la falta de temps, la de motivació o el cost. Finalment, pel que fa a la proposta de Van Parijs relativa a la prohibició del doblatge, Lacey considera que assumir que la major part de les persones pobres del món tindran accés regular als mitjans de comunicació en anglès és qüestionable. D'altra banda, és interessant el fet que, segons ell, l'absència d'una llengua franca no és un obstacle insuperable per a l'assoliment de la justícia transnacional. Prenent com a exemple el cas de Suïssa, defensa que un *demos* multilingüe pot funcionar molt bé, i diu que la Unió Europea com a entitat política ha aconseguit identificacions transfrontereres significatives malgrat la seva diversitat lingüística. Ara bé, també podria ser que aquestes identificacions transfrontereres no fossin tan significatives, després de tot.

Arran d'aquestes dues idees, Lacey conclou que hi ha poca justificació per a accelerar artificialment la universalització de l'anglès, atès que això implicaria l'aplicació de polítiques injustes per als pobres i també una falta de respecte envers les cultures no anglòfones. Considerant que comportaria, a més, la desaparició d'algunes llengües, es pregunta quanta pèrdua lingüística és admissible des del punt de vista de la justícia. D'altra banda, un tema que li planteja també qüestions relatives a la justícia és l'hegemonia cultural anglòfona que podria comportar la universalització de l'anglès. En resum, una política lingüística raonablement justa no hauria de fomentar aquesta universalització.

En un article diferent, Lacey (2014) argumenta que un problema per a la legitimitat democràtica de la UE és el fet que la diversitat lingüística a Europa fa difícil l'existència d'una comunitat democràtica viable. En aquest sentit, suggereix seguir el model suís, implementant-hi una forma més radical de democràcia i un millor encaix de la diversitat. Les seves propostes inclouen la capacitat de celebrar un referèndum a tota la UE, així com fer que la Comissió Europea estigui oberta a la competència electoral mitjançant el Parlament Europeu. Segons Lacey, aquestes mesures abordarien la manca de legitimitat de la UE, posant en marxa un procés d'integració discursiva que permetria la sincronització de les diferents esferes públiques i també la creació d'un sistema compartit de significat que pogués conduir a una comunitat democràtica transnacional.

2.5. El principi de territorialitat i el principi de personalitat

A més de les teories de la filosofia política, hi ha dos principis bàsics que poden orientar una política lingüística equitativa: el de territorialitat i el de personalitat. A partir del principi de territorialitat, la regulació lingüística s'estableix en funció del territori, de manera que cada habitant ha de rebre el mateix tractament. La divisió del territori en zones lingüístiques i l'establiment de fronteres limiten la llibertat lingüística dels ciutadans, que hauran d'utilitzar la llengua del territori on es troben perquè qualsevol acte que facin sigui vàlid i eficaç en l'esfera pública. Una política lingüística que segueixi aquest principi es traduirà en la imposició d'una llengua (generalment, la considerada més dèbil) com a idioma oficial en un territori concret; és a dir, serà la llengua de l'administració, la política, els processos judicials, l'educació pública, etc. El ciutadà no tria l'idioma que pot fer servir, sinó que es tracta d'una decisió presa per la planificació lingüística de l'estat. D'altra banda, segons el principi de personalitat, la regulació lingüística s'estableix per a garantir que cada ciutadà rebrà serveis en la seva llengua d'identificació, independentment del territori on viu. En una política lingüística basada en aquest principi l'estat ha de respectar el dret de cada ciutadà a fer servir la llengua oficial que triï. En altres paraules, aquí és el ciutadà qui tria l'idioma que vol utilitzar.²⁵

Un dels autors que argumenten contra la territorialitat lingüística defensada per Van Parijs (2011) és **Helder De Schutter** (2011). Curiosament, tots dos basen les seves propostes a partir de situacions reals del seu país d'origen, Bèlgica. D'una banda, Van Parijs suggereix que la UE (i el món) ha de seguir el sistema federal, basat en la territorialitat lingüística, en el qual cada territori (Flandes i Valònia) té una única llengua oficial.²⁶ Res no impedeix a les persones ser multilingües, però el territori només atorga caràcter oficial a un idioma. Des d'una perspectiva de justícia lingüística, la proposta de Van Parijs assumeix que cada grup lingüístic ha de tenir un territori en què

la seva llengua serà l'única oficial. Van Parijs es basa en Laponce (2001) per sostenir que només d'aquesta manera les llengües estaran protegides davant els processos de substitució lingüística que es produeixen en casos de contacte pacífic entre llengües, on l'idioma més poderós tendeix a dominar i assimilar el més feble. Al contrari, De Schutter defensa el cas de Brussel·les com a model lingüístic. A la capital belga, tots dos grups (el de parla francesa i el de parla holandesa) tenen un reconeixement lingüístic complet. Així, Brussel·les té un estatut oficialment bilingüe. Des de la perspectiva de la justícia lingüística, la proposta de De Schutter implica un reconeixement igualitari: "Tenint en compte certs límits pràctics, tots els grups lingüístics nadius d'una regió han de tenir el mateix estatus, de manera que els individus i les seves respectives identitats estiguin lingüísticament reconegudes" (De Schutter 2011: 200).

La principal crítica a la proposta de Van Parijs prové d'un fet sociolingüístic evident: el món no està dividit en territoris lingüísticament unificats. En altres paraules, sovint no hi ha congruència entre llengua i territori. Per exemple, en els casos en què dos o més grups lingüístics viuen barrejats, la proposta de Van Parijs afronta reptes importants, ja que només un dels idiomes obtindria el reconeixement oficial. Per tant, les minories serien llavors assimilades o haurien de traslladar-se a un altre territori. D'altra banda, les persones bilingües no tindrien reconeguda la seva estructura identitària mixta. A més, la convivència seria més difícil en situacions de conflicte, on diversos grups lingüístics reclamen la mateixa terra.²⁷ Per tant, De Schutter sosté que allà on hi ha diversitat lingüística s'hauria d'adoptar el model de Brussel·les. També afegeix que, fins i tot en els (pocs) casos on no hi ha una diversitat significativa, si s'implementés la seva proposta no es cometria cap injustícia lingüística. En termes concrets, la proposta implica una política lingüística multilingüe que garanteixi igual reconeixement a les identitats lingüístiques dels ciutadans: "Cadascun dels grups lingüístics nadius hauria de gaudir dels mateixos drets lingüístics, i les institucions del territori s'haurien de convertir en realment bilingües" (2011: 203.). De Schutter parla específicament dels grups lingüístics *nadius*, i dibuixa així una línia entre aquests grups i els grups d'immigrants. Sobre el segon tipus de comunitat lingüística no n'esmenta cap dret particular.

L'autor és conscient que en alguns casos l'aplicació plena del seu model no seria factible. Amb tot, sosté que les idees que hi ha al darrere segueixen essent útils. Si en un territori

La principal crítica a la proposta de Van Parijs prové d'un fet sociolingüístic evident: el món no està dividit en territoris lingüísticament unificats

Segons De Schutter, si en un territori multilingüe no es pogués atorgar caràcter oficial a tots els idiomes, com a mínim les minories haurien de tenir garantides disposicions especials

Normativament, la promesa d'autors com Van Parijs de garantir una major igualtat en la distribució de la riquesa i la dignitat sovint resulta en la justificació de les desigualtats socioeconòmiques existents

²⁵ Alguns autors pensen que en una política lingüística basada en el principi de personalitat no és clar que tota persona triarà sempre la seva llengua materna. Brian Barry, per exemple, considera que seria racional escollir l'idioma majoritari per tal de maximitzar la utilitat.

²⁶ Nogensmenys, hi ha algunes excepcions. Una és Brussel·les, que geogràficament forma part de Flandes. Una altra són els setanta mil parlants d'alemany que viuen a Valònia, els quals són considerats com la minoria lingüística millor protegida al món (De Schutter 2011: 199, nota al peu 1). També serien candidats a aquest títol els parlants d'occità de la Vall d'Aran.

²⁷ Una crítica semblant es pot trobar a Roubic-
haud (2011).

multilingüe no es pogués atorgar caràcter oficial a tots els idiomes, com a mínim les minories haurien de tenir garantides disposicions especials. Un aspecte controvertit d'aquesta proposta és el fet que no inclou la protecció de les llengües més febles de la seva erosió gradual, excepte si hi ha una amenaça a la seva existència. En aquest cas s'haurien de prendre en consideració els interessos dels parlants de la llengua amenaçada i, en conseqüència, s'hauria d'establir una certa prioritat en el finançament o reconeixement d'aquestes llengües.²⁸ Al final, tant Van Parijs com De Schutter coincideixen a considerar que la justícia lingüística no ha de tenir com a objectiu la prevenció de la mort de qualsevol llengua. En altres paraules, la desaparició d'una llengua sempre és una pèrdua, però no sempre és injusta.

En un altre treball, De Schutter (2007) revisa la literatura acadèmica i construeix una tipologia mitjançant dues dimensions. D'una banda, la naturalesa de la pertinença a una comunitat pot ser instrumental o constitutiva. D'altra, la llengua pot ser transparent o híbrida. Segons ell, una manera d'apropar les dues perspectives (constitutiva i instrumental) és entenent que els individus tenen un interès intrínsec en les seves llengües. Per tal de millorar les teories existents de la justícia, suggereix (com també ho farà Yael Peled) que aquestes teories haurien de començar a partir d'una situació d'híbridesa lingüística. I s'afegeix a altres autors, com Edwards (2003) o Grin (2003), per defensar enfocaments interdisciplinaris, per diferents raons: en primer lloc, les teories polítiques que parteixen del supòsit de regions i individus monolingües són equivocades des del començament, ja que parteixen del desconeixement de la realitat sociolingüística. A més, la reacció liberal típica en qüestions de diversitat, és a dir, la neutralitat, és inviable pel que fa a la diversitat lingüística; per tant, el *continuum* llibertat/regulació s'hauria de reemplaçar per un altre d'instrumental/constitutiu. D'altra banda, si els qui apliquen polítiques destinades a la supervivència d'una llengua prenen també en consideració alguns punts de vista instrumentalistes, s'asseguraran que la comunitat no es tanca en un context lingüístic que redueixi la igualtat. Finalment, si aquests planificadors lingüístics entenen que els drets de les mi-

nories lingüístiques són també drets individuals derivats, seran capaços d'evitar situacions on els drets de les minories col·lideixin amb els interessos individuals i es podran adonar que han de prioritzar els interessos individuals. Alhora, aquest coneixement pot ajudar a enfortir l'argument a favor d'un tracte desigual de les minories, que els garanteixi una part més gran dels recursos disponibles per a compensar el desavantatge lingüístic que afronten i que no han escollit.²⁹

Encara que **François Grin** ha desenvolupat gran part de les seves investigacions des del vessant econòmic, algunes de les seves obres també inclouen aspectes de la teoria política.³⁰ A Grin (2003) analitza la lògica i les conseqüències del suport a la diversitat social, i troba una paradoxa pel que fa a la distinció entre minories natives o "indígenes" i minories "immigrants". Per exemple, al Regne Unit hi ha més parlants de la llengua gujarati que parlants de la llengua gaèlica escocesa, però és la segona la que gaudeix d'estatus legal, mentre que el gujarati no en té. Segons Grin, el nostre sentit natural de justícia ens porta a concedir més suport a les comunitats que han estat al nostre país des de fa molt de temps, en comparació amb les que acaben d'arribar. Tanmateix, aquesta distinció entre els arribats en èpoques passades i els nouvinguts és problemàtica. En el cas dels EUA, trobem que idiomes com l'espanyol, el francès o l'alemany s'hi han parlat des de fa (com a mínim) tant de temps com l'anglès. A més, la distribució ètnica a Europa és el producte de processos de migració i assimilació durant milers d'anys, en què no es poden fer servir dates concretes per a identificar-hi una distribució justa en contraposició a la situació actual. Tot i no aportar recomanacions específiques de política lingüística, aquest treball és útil per a recordar-nos les incerteses i complexitats que sempre ens trobarem en el món real.

Yael Peled (2010) basa la seva proposta en el concepte de "naturalesa lingüística humana", és a dir, el component lingüístic de la naturalesa humana. Els éssers humans són, fonamentalment, éssers lingüístics. I la nostra veritable naturalesa està molt més connectada al fet de tenir

diverses llengües que al monolingüisme. Amb un profund coneixement sociolingüístic, Peled explica que els poliglots superen en nombre els monoglots. En altres paraules, la pluralitat lingüística individual és la norma i no pas l'excepció. L'autora sosté que una vegada que es percep la pluralitat lingüística individual com un tret natural de la condició humana, aquest tret rep el suport i és potenciat per la comunitat. Per tant, les comunitats polítiques haurien de dissenyar polítiques lingüístiques per a promoure la pluralitat lingüística de les persones.

Segons Peled, tant el fet que una comunitat política sigui monolingüe com l'existència d'éssers humans monolingües, tenen sovint més a veure amb una aspiració prescriptiva que no pas amb una observació descriptiva de la realitat. La literatura acadèmica, però, ha presentat aquest fet d'una manera diferent. El procés de materialització d'aquesta aspiració ha transformat aquest *monisme* en quelcom semblant a una llei natural (Burke 2004), que és també una posició preferencial en termes ètics (Van Parijs 2011).

Interessant és també la crítica que fa de la coneguda obra de Steven Pinker (1994), perquè tot i tenir pretensions d'universalitat, aquest autor mai parla de qualsevol altra llengua que no sigui l'anglès. Mentre la sociobiologia de Pinker diu que una concepció més rica de la naturalesa humana ens pot ajudar a entendre el llenguatge, Peled contesta que una concepció més rica del llenguatge ens pot ajudar a entendre la naturalesa (lingüística) humana. I conclou recomanant un enfocament interdisciplinari integrat, que inclogui la sociobiologia, però també la història de les idees i les ideologies lingüístiques, la sociolingüística, la teoria política i la filosofia del llenguatge.³¹

Pel que fa a les seves pròpies contribucions, Peled defensa que una comunitat plurilingüe és més eficient que la seva contrapart monolingüe en termes de distribució de la riquesa i de la dignitat; quan es tracta de la redistribució, una concepció plurilingüe de la democràcia implica una major capacitat de reconèixer i processar les relacions complexes entre la llengua i el món no-lingüístic, una major sensibilitat a la naturalesa contextual de la comunitat política pròpia i al seu vocabulari pràctic, i una posició favorable al

28 Cal destacar que per a De Schutter el que compta és l'interès dels parlants actuals, no el dels parlants que ja no hi són o un suposat interès de la pròpia llengua.

29 De Schutter emfasitza que els principis normatius subjacents de cada política haurien de ser sempre visibles i transparents.

30 Tornarem a parlar d'aquest autor en la segona part d'aquest article, quan analitzem les teories econòmiques de la justícia lingüística.

31 Podríem afegir-hi altres disciplines, com l'ecolingüística, la interlingüística i diverses branques del dret i de l'economia.

desenvolupament d'habilitats que permetin reflexionar-hi críticament. A partir d'aquestes idees i després d'una reconstrucció històrica detallada i una crítica contundent de les propostes de Van Parijs, Peled proposa una sèrie de principis per a construir una teoria pluri-lingüe de la democràcia:

1. Un canvi de perspectiva des de la pluralitat lingüística de la societat a la pluralitat lingüística individual. L'individu ha de ser el centre de la pluralitat lingüística i no pas l'estat ni la comunitat.
2. La pluralitat cultural i la diversitat ètnica són impossibles d'assolir de forma absoluta en un món de recursos finits. En aquest context, hem de pensar en termes de propostes viables.
3. Tot i que hi ha raons de justícia que obliguen l'estat a reconèixer l'existència de la pluralitat lingüística en l'esfera cívica, per a promoure la igualtat lingüística la prioritització lingüística segueix essent necessària.
4. Atès que els éssers humans sovint pertanyen a més d'una esfera social, la pluralitat lingüística individual no contradiu la identitat nacional. Peled proposa adoptar un enfocament contextual flexible pel que fa a la justícia lingüística, reafirmant l'estatus preferent de la llengua nacional sense imposar exigències injustificades a les minories lingüístiques.
5. Existeixen els drets lingüístics, però també els deures lingüístics, que són aplicables a tothom. Cal introduir un nou marc basat en els drets i els deures lingüístics, i estendre'l a tots els membres de la comunitat, incloent-hi un mecanisme per a imposar deures lingüístics a la majoria lingüística, que compensi el seu dret exercit a l'hora d'instaurar la seva llengua com l'idioma nacional.

Aquest enfocament amplia un debat dominat per les propostes concretes de distribució dels recursos i pels intents de definició dels requisits històrics necessaris per a legitimar els drets lingüístics de les minories. També desenvolupa una complicitat entre llengua i ideologia mitjançant l'ètica lingüística, l'ecolingüística i el camp emergent de l'ètica ecolingüística.³² És des d'aquesta perspectiva que Peled vol abordar la gestió dels recursos, però també les implicacions a llarg termini de les polítiques lingüístiques pel que fa a diversos temes relatius a la sostenibilitat i al desenvolupament humà. En resum, un enfocament prometedori, però encara lluny d'una teoria concreta de la justícia lingüística. Peled dedica més esforços a la crítica de les teories existents que a la construcció de la seva pròpia teoria. Al meu entendre, la seva principal

³² En un treball recent, Peled (2014) advoca per la interdisciplinarietat entre la sociolingüística, la ciència política i la filosofia, suggerint diferents maneres de combinar el pensament lingüístic amb el polític en l'àmbit de la política lingüística normativa.

Epistèmicament, produeix una percepció limitada de la realitat. No redueix la complexitat, sinó la nostra capacitat de reconèixer-la

contribució és la crítica a l'enfocament monista, que ha estat dominant no només històricament, sinó que encara ho és en l'actualitat. Normativament, la promesa d'autors com Van Parijs de garantir una major igualtat en la distribució de la riquesa i la dignitat es compleix només de forma molt parcial i sovint resulta en la justificació de les desigualtats socioeconòmiques existents, en comptes d'intentar reduir-les. Epistèmicament, produeix una percepció limitada de la realitat, reduint la capacitat per a la creativitat, l'empatia i la reflexió crítica sobre les interrelacions, complexes i subtils, entre la llengua i el món. No redueix la complexitat, sinó la nostra capacitat de reconèixer-la.

3. CONCLUSIONS

En aquest text s'han presentat les principals teories sobre justícia lingüística que es poden trobar a la literatura acadèmica. Encara que és un àmbit de recerca recent, ja hi ha estudis rellevants i influents. En general, la filosofia política sembla ser la disciplina que més ha contribuït al seu desenvolupament. Mentre algunes teories estan interessades en la promoció de la diversitat lingüística, d'altres donen més importància a qüestions diferents, com la igualtat d'oportunitats. En certa manera, es tracta d'una versió més sofisticada del debat entre la identitat i la dimensió comunicativa de les llengües. D'altra banda, aquells qui defensen la diversitat lingüística tendeixen a criticar el paper de l'anglès com a llengua franca mundial. En la segona part d'aquest text continuarem explorant el debat actual sobre la justícia lingüística, afegint-hi perspectives lingüístiques, econòmiques i jurídiques.

4. BIBLIOGRAFIA

- Agresti, Giovanni (ed.) (2016). *Atti del Primo Congresso Mondiale dei Diritti Linguistici*. Roma: Aracne.
- Alcalde, Javier (2015). "Linguistic Justice: An Interdisciplinary Overview of the Literature." *Amsterdam Working Papers in Multilingualism* 3, p. 27–96.
- Arnsperger, Christian; Philippe Van Parijs (2002). *Ética económica y social, Teorías de la sociedad justa*. Barcelona: Paidós.
- Archibugi, Daniele (2005a). "The Language of Democracy: Vernacular or Esperanto? A Comparison between the Multiculturalist and Cosmopolitan Perspectives", *Political Studies* 53, p. 537–555.
- (2005b). "La democrazia cosmopolitica: Una prospettiva partecipante", *Rivista Italiana di Scienza Politica* 35 (2), p. 261–288.
- (2008). *The Global Commonwealth of Citizens. Toward Cosmopolitan Democracy*. Princeton: Princeton University Press.
- Barbier, Jean-Claude (2012). "Languages, Political Cultures and Solidarity in Europe", *Recode Working Paper Series*.
- Barry, Brian (2001). *Culture and equality*. London: Blackwell.
- Bauböck, Rainer (2007). "Why European Citizenship? Normative Approaches to Supranational Union", *Theoretical Inquiries in Law* 8 (2), p. 454–487.
- (2015). "The political value of languages". *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 18 (2), p. 212–223.
- Blake, Michael (2003). "Language Death and Liberal Politics". Dins: Kymlicka, W.; Patten, A. (ed.). *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press, p. 210–229.
- Blanke, Detlev; Lins, Ulrich (eds.) (2010). *La arto labori kune. Festlibro por Humphrey Tonkin*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.
- Boran, Idil (2003). "Global Linguistic Diversity, Public Goods, and the Principle of Fairness". Dins: Kymlicka, W.; Patten, A. (ed.). *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press, p. 189–209.
- Bourhis, Richard (2001). "Acculturation, language maintenance and language loss". Dins: Klatte-Falmer, J.; Van Avermaet, P. (ed.). *Theories on language maintenance and loss of minority languages: Toward a more integrated explanatory framework*. Nova York: Waxmann Verlag, p. 5–37.
- Burke, Peter (2004). *Languages and Communities in Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Caminal, Ramon; Di Paolo, Antonio (2015). "Your language or mine?" Comunicació presentada en el simposi *Economics, Linguistic Justice and Language Policy*. Berlín, 2–3 març 2015.
- Castano, Jonatan (2006). "Sobre la justícia lingüística: l'alternativa del multilingüisme territorial", *Revista de Llengua i Dret* 46, p. 359–389.
- De Schutter, Helder (2004). "Language ideologies in political philosophy". Paper presented at the conference *Language and the future of Europe*. Southampton, 8–10 April 2004.
- (2007). "Language policy and political philosophy: On the emerging linguistic justice debate." *Language Problems and Language Planning* 31 (1), p. 1–23.
- (2008). "The Linguistic Territoriality Principle. A Critique", *Journal of Applied Philosophy* 25 (2), p. 105–120.
- (2011). "Let's Brusselize the world!". Dins: Gosseries, A.; Vanderborght, Y. (ed.). *Arguing about Justice. Essays for Philippe Van Parijs*. UCL. Presses universitaires de Louvain, p. 199–206.
- Robichaud, David (2015). "Van Parijsian linguistic justice – context, analysis and critiques". *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 18 (2), p. 87–112.
- Deschouwer, Kris; Philippe Van Parijs (2009). "A country-wide electoral district for Belgium's federal parliament". Dins: *Electoral Engineering for a Stalled Federation*. Brussels: Rethinking Belgium, p. 7–19.
- (2011). "Talking about democracy". Dins: Gosseries, A.; Vanderborght, Y. (ed.). *Arguing about Justice. Essays for Philippe Van Parijs*. UCL. Presses universitaires de Louvain, p. 191–198.
- Fearon, James D.; David D. Laitin (2003). "Ethnicity, Insurgency, and Civil War", *American Political Science Review* 97 (1), p. 75–90.
- Fleurbaey, Mark (2011) "English or Esperanto: A case for leveling down". Dins: Gosseries, A.; Vanderborght, Y. (ed.). *Arguing about Justice. Essays for Philippe Van Parijs*. UCL. Presses universitaires de Louvain, p. 229–236.

Fraser, Nancy (2007). "Transnationalizing the Public Sphere. On the Legitimacy and Efficacy of Public Opinion in a Post-Westphalian Word", *Theory, Culture and Society* 24 (3), p. 7–30.

Gosseries, Axel; Vanderborght, Yannick (2011). *Arguing about Justice. Essays for Philippe Van Parijs*. Presses universitaires de Louvain.

Gramsci, Antonio (1987). *Selections from Cultural Writings*, D. Forgacs; G. Nowell-Smith (eds.). W. Boelhower (trad.). Cambridge: Harvard University Press.

Grin, François (2003). "Diversity as Paradigm, Analytical Device, and Policy Goal". Dins: Kymlicka, W.; Patten, A. (ed.). *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press, p. 169–188.

Gupta, Sujata (2011). "Profile of David D. Laitin", *Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA* 108 (51), p. 20301–20303.

Habermas, Jürgen (2009). *Europe: The Faltering Project*. Cambridge: Polity Press.

Ives, Peter (2006). "'Global English': Linguistic Imperialism or Practical Lingua Franca?", *Studies in Language and Capitalism* 1, p. 121–141.

— (2010). "Cosmopolitanism and Global English: Language Politics in Globalisation Debates", *Political Studies* 58 (3), p. 516–35.

— (2014). "De-politicizing Language: Obstacles to Political Theory's Engagement with Language Policy". *Language Policy* 13, p. 335–350.

Kloss, Heinz (1977). *The American Bilingual Tradition*. Rowley, Massachusetts: Newbury House.

Kraus, Peter A. (2008). *A Union of Diversity. Language, Identity and Polity-Building in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kymlicka, Will (1995). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. New York: Oxford University Press.

— (2001). *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship*. Oxford: Oxford University Press.

— (2004). "Justice and Security in the Accommodation of Minority Nationalism". Dins: Dieckhoff, A. (ed.). *The Politics of Belonging:*

Nationalism, Liberalism and Pluralism. New York: Rowman & Littlefield.

—; Patten, Alan (2003). *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press.

Lacey, Joseph (2014). "Must Europe Be Swiss? On the Idea of a Voting Space and the Possibility of a Multilingual Demos", *British Journal of Political Science Review* 44 (1), p. 61–82.

— (2015). "Considerations on English as a Global Lingua Franca", *Political Studies Review* 13 (3), p. 363–372.

Laitin, David D. (1997). "The Cultural Identities of a European State", *Politics and Society* 25 (3), p. 277–302.

— (1998). *Identity in Formation: The Russian-Speaking Populations in the Near Abroad*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

— (2000). "Language Conflict and Violence". Dins: Stern, Paul C.; Druckman, Daniel (eds.). *International Conflict Resolution After the Cold War*. Washington, DC: National Academy of Sciences Press.

— (2004). "Language Policy and Civil War". Dins: Van Parijs, P. (ed.). *Cultural Diversity versus Economic Solidarity. Proceedings of the Seventh Francqui Colloquium*. Brussels: De Boeck.

— (2007). *Nations, States and Violence*. Oxford: Oxford University Press.

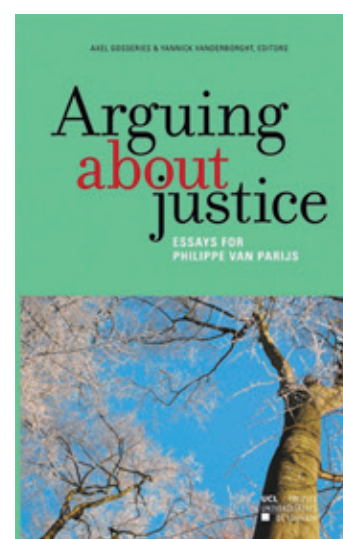
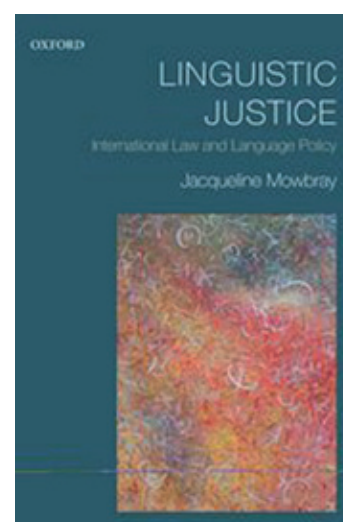
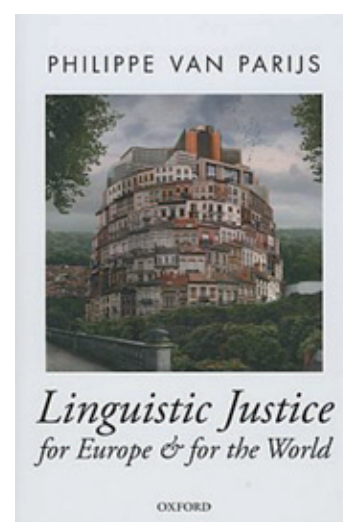
— (2009). "The Uniting of Europe: A Memoir of Erns B. Haas", *Baltic Journal of European Studies* 3 (1) 13, p. 155–171.

— (2011). "Linguistic Nationalism as a Consumption Item". Conferència a Barcelona, *Universitat Oberta de Catalunya*.

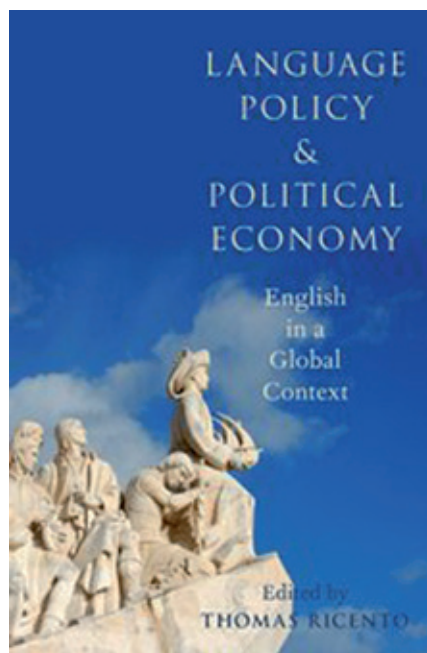
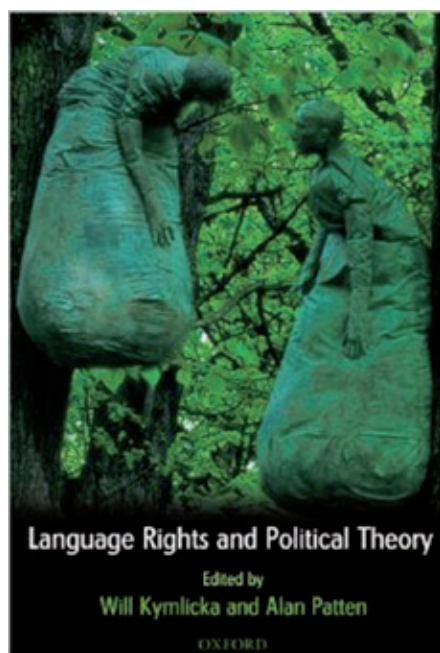
—; Reich, Rob (2003). "A Liberal Democratic Approach to Language Justice". Dins: Kymlicka, W.; Patten, A. (ed.). *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press, p. 80–104.

Laponce, Jean (2001). "Politics and the Law of Babel", *Social Science Information* 40 (2), p. 179–194.

— (2015). "One-way conversation with Philippe Van Parijs". *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 18 (2), p. 191–198.

- Levy, Jacob T. (2000). *The Multiculturalism of Fear*. Oxford: Oxford University Press.
- (2003). “Language Rights, Literacy, and the Modern State”. Dins: Kymlicka, W.; Patten, A. (ed.). *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press, p. 230–249.
- May, Stephen (2003a). “Misconceiving Minority Language Rights: Implications for Liberal Political Theory”. Dins: Kymlicka, W.; Patten, A. (ed.). *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press, p. 123–152.
- (2003b). “Rearticulating the Case for Minority Language Rights”, *Current Issues in Language Planning* 4 (2), p. 95–125.
- (2014). “Contesting Public Monolingualism and Diglossia: Rethinking Political Theory and Language Policy for a Multilingual World”. *Language Policy* 13, p. 371–393.
- (2015). “The problem with English(es) and linguistic (in)justice. Addressing the limits of liberal egalitarian accounts of language.” *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 18 (2), p. 131–148.
- Mowbray, Jacqueline (2012). *Linguistic Justice: International Law and Language Policy*. Oxford: Oxford University Press.
- Musschenga, Albert W. (1998). “Intrinsic Value as a Reason for the Preservation of Minority Cultures”, *Ethical Theory & Moral Practice* 1 (2), p. 201–225.
- Patten, Alan (2001). “Political Theory and Language Policy”, *Political Theory* 29 (5), p. 683–707.
- (2003a). “What Kind of Bilingualism?”. Dins: Kymlicka, W.; Patten, A. (ed.). *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press, p. 296–322.
- (2003b). “Liberal neutrality and language policy”, *Philosophy & Public Affairs* 31 (4), p. 365–386.
- (2009). “Survey Article: The Justification of Minority Language Rights”, *Journal of Political Philosophy* 17 (1), p. 102–128.
- (2014). *Equal Recognition: The Moral Foundations of Minority Rights*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- ; Kymlicka, Will (2003). “Introduction: Language Rights and Political Theory: Context, Issues, and Approaches”. Dins: Kymlicka, W.; Patten, A. (ed.). *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press, p. 1–51.
- Peled, Yael (2010). *Linguistic Justice and Philosophical Empowerment: Two Justifications for a Plurilingual Theory of Democracy*. PhD Thesis. University of Oxford, Nuffield College.
- (2014). “Normative Language Policy: Interface and Interferences”. *Language Policy* 13, p. 301–315.
- ; Ives, Peter; Ricento, Thomas (2014). “Introduction to the Thematic Issue: Language Policy and Political Theory”. *Language Policy* 13, p. 295–300.
- Pinker, Steven (1994). *The Language Instinct*. New York, NY: Harper Perennial Modern Classics.
- Pinto, Meital (2007). “On the Intrinsic Value of Arabic in Israel – Challenging Kymlicka on Language Rights”, *Canadian Journal of Law and Jurisprudence* 20 (1), p. 143–172.
- Poggue, Thomas (2003). “Accommodation Rights for Hispanics in the US”. Dins: Kymlicka, W.; Patten, A. (ed.). *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press, p. 105–122.
- Rawls, John (1979). *Teoría de la justicia*. México: Fondo de Cultura Económica.
- Réaume, Denise G. (2003). “Beyond Personality: The Territorial and Personal Principles of Language Policy Reconsidered”. Dins: Kymlicka, W.; Patten, A. (ed.). *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press, p. 271–295.
- (2015). “Lingua-franca Fever: Sceptical Remarks”. *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 18 (2), p. 149–163.
- Ricento, Thomas (2006). “Americanization, Language Ideologies and the Construction of European Identities”. Dins: Mar-Molinero, C.; P. Stevenson, P. (eds.). *Language Ideologies, Policies and Practices: Language and the Future of Europe*. London: Palgrave MacMillan, p. 44–57.
- (2014). “Thinking about Language: What Political Theorists Need to Know about Language in the Real World”. *Language Policy* 13, p. 351–369.
- Robichaud, David (2011). “Justice et politiques linguistiques: Pourquoi les laisser-fairistes devraient exiger des interventions de l’État”, *Philosophiques* 38 (2), p. 419–438.
- (2015). “Cooperative justice and English as a lingua franca: The tension between optimism and Anglophones free riding”. *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 18 (2), p. 164–177.
- Ruth Rubio-Marin (2003a). “Language Rights: Exploring the Competing Rationales”. Dins: Kymlicka, W.; Patten, A. (ed.). *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press, p. 52–79.
- (2003b). “Exploring the Boundaries of Language Rights: Insiders, Newcomers, and Natives”. Dins: Macedo, S.; Buchanan, A. (eds.). *Secession and Self-Determination*. New York: New York University Press: 136–174.
- Sandel, Michael (1998). *Liberalism and the Limits of Justice*. 2nd Ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schmidt Sr., Ronald (2014). “Democratic theory and the challenge of linguistic diversity”. *Language Policy* 13, p. 351–369.
- Seymour, Michel (1994). “Anti-individualism, Community Rights and Multinational State”, *Lekton*, 4 (1), p. 41–80.
- Sinardet, Dave (2011). “Multilingual democracy and public sphere. What Belgians and the EU can learn from each other”. Dins: Gosseries, A.; Vanderborght, Y. (ed.). *Arguing about Justice. Essays for Philippe Van Parijs*. UCL. Presses universitaires de Louvain, p. 311–320.
- Stilz, Anna (2015). “Language, dignity, and territory”. *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 18 (2), p. 178–190.
- Stojanovic, Nenad (2008). “How to solve the dilemmas of power sharing? Formal and informal patterns of representation in the Swiss multilingual cantons”, *Representations* 43 (3), p. 239–253.

— (2009). “Is Democracy Possible in a Multilingual Country? The Swiss Experience and the Paradox of Direct Democracy. It Is Democracy Viable without a Unified Public Opinion?”. Dins: Sinardet, D.; Hooge, M. (ed.). *The Swiss Experience and the Belgian Case*.

— (2011). “A federal electoral district for Belgium?”. Dins: Gosseries, A.; Vanderborght, Y. (ed.). *Arguing about Justice. Essays for Philippe Van Parijs*. UCL. Presses universitaires de Louvain, p. 327–336.

Taylor, Charles (1992). *El multiculturalismo y la política del reconocimiento*. México: Fondo de Cultura Económica.

Tonkin, Humphrey (2015) (ed.) *Language and Equality*. Special issue of *Language Problems and Language Planning* 39 (3).

Tordera, Salvador (2009). “Entrevista amb David Laitin”, *Universitat Oberta de Catalunya*.

Van Parijs, Philippe (2000a). “Must Europe Be Belgian? On Democratic Citizenship in Multilingual Polities”. Dins: McKinnon, C.; Hampsher, I. (ed.). *Demands of Citizenship*. London: Continuum, p. 235–253.

— (2000b). “The Ground Floor of the World: On the Socio-economic Consequences of Linguistic Globalization”. *International Political Science Review* 21(2), p. 217–233.

— (2003a). “Linguistic Justice”. Dins: Kymlicka, W.; Patten, A. (ed.). *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press, p. 153–168.

— (2003b). “Cultural diversity against economic solidarity”. Dins: Van Parijs, P. (ed.). *Cultural diversity against economic solidarity*. Brussels: De Boeck, p. 371–396.

— (2004). “Europe’s linguistic challenge”, *Archives Européennes de Sociologie* 45.1, p. 113–154.

— (2007). “Tackling the Anglophones’ free ride: Fair linguistic cooperation with a global lingua franca”, *AILA Review* 20, p. 72–86.

— (2010). “Linguistic justice and the territorial imperative”. *Critical Review of International and Social Political Philosophy* 13 (1), p. 181–201.

— (2011). *Linguistic Justice for Europe and for the World*. Oxford: University of Oxford Press.

— (2013). “Social Justice in the European Union: Four Views”. Conferència a la Hertie School of Governance. 3 abril 2013.

— (2015). “Lingua franca and linguistic territoriality. Why they both matter to justice and why justice matters for both”. *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 18 (2), p. 224–240.

— et al. (2011). *The linguistic territoriality principle: Right violation or parity of esteem?*

Vidal, Pau (2015). *El bilingüisme mata. Del canvi climàtic al canvi lingüístic*. Barcelona: Edicions 62.

Wee, Lionel (2010). *Language Without Rights*. Oxford: Oxford University Press.

Weinstock, Daniel (2003). “The Antinomy of Language Rights”. Dins: Kymlicka, W.; Patten, A. (ed.). *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press, p. 250–270.

— (2014). “The complex normative foundations of language policy”. *Language Policy* 13, p. 317–333.

— (2015). “Can parity of self-esteem serve as the basis of the principle of linguistic territoriality?” *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 18 (2), p. 199–211.

Williams, Andrew (2011) “Linguistic protectionism and wealth maximization”. Dins: Gosseries, A.; Vanderborght, Y. (ed.). *Arguing about Justice. Essays for Philippe Van Parijs*. UCL. Presses universitaires de Louvain, p. 395–402.

Wright, Sue (2015). “What is language? A response to Philippe van Parijs.” *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 18 (2), p. 113–130.